Варта

№ 1. Менск.

Кастрычнік, 1918 г.

1-ый год выданния.

Кошт 3 рублі.

ВАРТА

Беларускі літэратурно-грамадзянскі, навучно-гістарычны і эканамічны штомесячнік з ілюстрацыямі пад агульнай рэдакцыей Язэпа Варонко.

№ 1. Менск. Кастрычнік 1918 года. № 1.

I-шы Усебеларускі Конгрэс.

Менскі Местовы Тэатр,
дзе 5 сьнежня ст. ст. 1917 года адчыніуся 1-шы Усебеларускі Конгрэс.

Бѣлорусскій ежемѣсячникъ „Стража!“	Białoruski miesięcznik „Warta!“	Weissruthenische Monatsschrift „Die Warte!“

Менск. Друкарня Я. А. Грынблята.

Зьмест № 1.—Содержаніе № 1.

ТЭКСТ:

РЫСУНКІ:

I-ы год выданьня.

Менск.

ВАРТА

Беларускі літэратурно-грамадзянскі, навучно-гістарычны і эканамічны штомесячнік з ілюстрацыямі.

№ 1. Кастрычнік (Октябрь) 1918 года. № 1.

„На варце!“.

Здзейсьніваючы свае даўно жаданыя лятуценьня — палажыць фундамэнт пад такі орган друку для Беларусі, каторы мог бы зрабіцца нашай нацыянальнай энцыклопэдыяй і у каторым усе пытаньня мамэнта ад палітыкі да сельскае гаспадаркі, ад пісьменнасьці да архэологіі маглі бы знайсьці самае яркае высьветленьне, — я наважыўся у гэты першы беларускі штомесячнік уліць гэты патрэбны для нашае культуры зьмест.

Цярністы шлях беларускага нацыянальнага адраджэньня, яшчэ больш цярністым стаў ён тагды, калі чыста-нацыянальныя пытаньня спаткаліся на дзелі з вузка-палітычнымі,

„На стражѣ!“.

Осуществляя свою завѣтную мечту—основать такой органъ для Бѣлоруссіи, который могъ бы явиться нашей національной энциклопедіей, въ которомъ всѣ вопросы момента отъ политики до сельскаго хозяйства, отъ литературы до археологіи могли-бы найти самое точное освѣщеніе, я рѣшилъ въ настоящій первый бѣлорусскій ежемѣсячникъ влить это необходимое для нашей культуры—содержаніе.

Тернистъ путь бѣлорусскаго національнаго возрожденія, еще тернистѣе онъ сталъ тогда, когда запросы чисто національные столкнулись на дѣлѣ съ узко политическими, когда враги національнаго воз-

калі ворагі нацыянальнага адраджэньня нашае бацькаўшчыны выказалі яўную непрыхільнасьць і у стасунку да нашага народу.

На страніцах нашага штомесячніка, павэдлуг магчымасьці, будуць разгледацца усе гэтыя тэмы усестаронна. Але час ні жджэ... Рана яшчэ судзіць аб выявах (рэзультатах), якія ні былі бы іх прычыны. Трэба падымаць культуру, даць развіцца маладым узышоўшым расткам, трэба прасьвеціць і усьвядоміць народ і прасьветляць здарэньня справядліва, без сваіх тэндэнцый. Праўдзіваго твару падзей ніколі ні схаваеш, рана або позна народ, калі прачнецца і пратрэ заспаныя вочы, пазнае усю праўду і пакажэ сваім ворагам іх мейсцы!.

Два вогнішчы лунаюць ля нас, дзьве рукі выцягнуты над нашай бацькаўшчынай: с захада ненасытная, усёабхопліваючая рука ястрэба—Польшчы, а з усходу цяжкі казённы кулак мядзьведзя--Велікарасіі. Калі-ж абодвы гэтыя народы, суседнія і блізкія нам па крыві зразумеюць нас і адмовяцца ад сваіх благіх дамаганьнёў: на нашую зямлю, на нашую культуру, на нашэ су-

рожденія нашего отечества выявили свое недоброе лицо по отношенію и къ нашему народу.

На страницахъ ежемѣсячника, по мѣрѣ возможности, будутъ разобраны всѣ эти темы — всесторонне. Но время не ждетъ... Рано еще судить о слѣдствіяхъ, каковы бы ни были причины, вызвавшія ихъ Нужно подымать культуру, растить взошедшие ростки, нужно просвѣщать и освѣдомлять народъ и освѣщать событія безпристрастно. Ибо истиннаго лица событій никогда не скроешь, рано или поздно проснувшійся и прозрѣвшій народъ узнаетъ всю правду и врагамъ своимъ укажетъ ихъ мѣсто

Два огня пылаютъ около насъ, двѣ руки занесены надъ нашимъ отечествомъ: съ запада ненасытная, всеобнимающая рука—ястреба—Польши, съ востока тяжелый казенный кулакъ медвѣдя — Великороссіи. Когда оба эти народа, сосѣдніе и родственные намъ по крови, поймутъ насъ и откажутся отъ своихъ недобрыхъ замысловъ: на нашу землю, на нашу культуру, на нашу совѣсть, на нашъ трудъ, на нашу свободу?!..

мленьне, на нашу працу, на нашу свабоду???..

Хто іх ведае!? Ніколі яны ні былі нам сваімі. Трэба быць на варце! Трэба памятаць аб нашым нацыанальным багацьці, аб славе нашых прадзедаў, аб нашым гаротніку—народзе. Трэба абыйсьці усе куточкі нашае бацькаўшчыны,—прыслухацца да гутаркі хат і палёў, і гдзе хоць на хвілінку заціхнець беларуская песьня, гдзе забудзецца аб беларускай нацыанальнай справе, там крыкнуць:—Варта! Уставай!!!...

Язэп Варонко.
м. Менск.

Кто ихъ знаетъ!? Никогда они не были намъ своими. Нужно быть на стражѣ! Нужно помнить о нашемъ національномъ богатствѣ, о славѣ нашихъ предковъ, о нашемъ страдальцѣ—народѣ.

Нужно обойти всѣ уголки нашей родины,—прислушаться къ говору хатъ и полей и гдѣ хоть на секунду замретъ бѣлорусская рѣчь, затихнетъ бѣлорусская пѣсня, забудется о бѣлорусскомъ національномъ дѣлѣ, тамъ крикнуть:—Варта! Вставай!..

Іосифъ Воронко.
г. Минскъ.

Сучасная беларуская пісьменнасьць.

ВАРТА.

Ад века ў век ад года ў год
Прарок заве: «Устань, народ!»
Гавора сьмела і упарта:
«Ідзі, ідзі, на варту!»
«Пільнуй свой скарб, пільнуй свой дух
Ад розных бед, ад завірух!
Сыны твае у моцным гарце
Нехай стаяць на варце!»
«Вартуй сваей зямлі мяжы,
Каб не прыйшоў да іх чужы!
Як хтось варожа загамоніць,
Дык варта хай бароніць!»

«Як хто душу тваю рване—
Аб мове скажа: „кінь яе,
Дам лепшую табе ў замену“—
Выходзь ты, варта, на арэну!»
«Гэй, варта, стой у зброях ў полі!
Ваюй за праўду і за волю!
Да новага жыцьця заві
Усіх сыноў сваей зямлі!».

Ясакар.
М. Менск.

Беларуская зямля.

Сыноў гукае, кліча сход
Маць - Беларуская зямля:
«Устань, пакрыўджаны народ
«Ідзі на родныя паля!
«Лугі акопамі прарыты,
«Людзкімі трупамі пакрыты ..
«Усюды горы-курганы,
«Лясы крыжоў гусьцей, гусьцей...
«Крычаць-галосюць груганы
«На грудах куляў і касьцей».
Зямля гаворыць, бы жывая:
«Да працы, шчырыя ратаі!
«Пара і сеяць і араць.
«У ціхамірнай працы жыць,
«У сярпы мячы перэкаваць,
«Балючы раны загаіць!
«Пара адбудаваць руіны
«Па акрываўленай краіне.
«Гэй, Лях і Рос, тут ваш прымус
«Ні можэ істнаваць ні дня:
«Тут гаспадарыць Беларус,—
«Тут Беларуская зямля!».

Ясакар.
М. Менск.

Многа зорак...

(Пасьмертны верш).

Многа зорак ў небі ясных
Незлічыць ніколі,
Мала дзён у жыцьці шчасных—
Нешчаслівых болей.
Пагляджу на зоркі ў ночы
Радасьць там і воля...
І заплачуць слязьмі вочы
Ад нуды ды болю.
І так трудніньа жыць стане,
Хоць завый з ваўкамі..
Ах, ці скора доля зьяне,
Запануе з намі!...

Ф. Калінка.
з. Вінцэнтово.

1915 г.

Патаемное.

Апавсданьне М Гарэцкаго.

—Гу-гу-гу,—загудзела глухая пушча, заракатала, заківала макушкамі.

—Ку-га! Ку-га! -закугакало нешто страшное. Ці русалка там гуталася на гібкай і гнуткай галіне і пела, сумувала аб нечым мінуўшым, сэрдэчным. Ці мо' сава гукала да сябе дуракаватаго зайку.

—Жгу-жу-жу...—гаманілі лісьцікі на бярозах і з балючай цікавасьцю і з вялікай жальлю і страхам слухалі спрадвечную гутарку лісточкаў асіны, што бэз надзеі і спуджэно, як у трасцы, трэпыхаліся і ціхо казалі пра страшнаго Юду. Заікаюцца яны, трасуцца на родных сучочках, ня ведаючы спакою ад праклятае думкі спрадвечнае: „Хры... Хры... Хры...—калоцюцца яны,—Хрыста пра...пра—даў“...

—І і на асі-іні задаві-і-іўся,—засвістаў вецер і спудзіў дробные лісточкі нішчаснай асіны.

—Го-го-го-эй!...—зазлуваў вецер, што ні пускаюць яго дружныя дрэвы у сваю сямью. Кінууся ён як шалёны, на старога дзеда лесавога, на магутны, карэнасты дуб. Думаў знецяйку бэхнуць яго на бязконцае. бяздоннае балото, што цягнулося ў непраходны лес, німа ведама куды.

—Ня руш!—толькі і прамовіў магутны дуб. Кінууся на адзін момэнт да багны і ўзноў выпрастаўся. Абправіў сваё каравае суччо. І зноў загадаўся аб старадаўных лепшых часох, калі пад ім маліліся людзі і баранілі яго, акветчалі яго славай і хвалай і ні падпускалі чужынцоў, і шукалі пад ім адказу на свае загадкі, і клятвы пад ім давалі.

—Мінулася, прайшло... Ні гарыць свяшчэнны агонь нада мною.. Німа сівых старых дзядоў. Адзін астаўся, адзін, адзін,—агарнула туча векавы дуб, што быў старэйшы за усіх у ва усім лесе.

* * *

Шпарко бегаіш ты, шэры воўк! Дуж ты на ногі, ходак на бягню, цягуч у дарозі. Але дарма... Бо не аббегаць табе, скараход-жывадзёр, за ўвесьваўчыны век твой, усіх абшараў старонкі нашае, ні пратаптаць сцежачэк па усіх лясох нашых драмучых. Не! Блудзіш і ты ў машкох-купінках нашыіх!

І ты, буўцян магутнакрылы, бусел чорнагуз! бачыў ты піраміды фараонаў эгіпецкіх, у шкляно бліскучай, люстэрнай вадзе Ніла гістарычнаго, глядзеўся ты, прыгажун. Праз нашаго прадзеда, Дуная многаводнаго, ляцеў ты, доўганогі, і многа старонак з рознымі людзьмі ні нашскай веры, і гаворкі, і аблічча відзеў ты. Алі,—дарма! Бо ніколі ні выхадзіць ні табе, ні буўценятам тваім балот нашай зямелькі, Ніколі не накрасавацца табе бязконцай і ніабгляднай удоўжкі і ушыркі пекнай устужкай палёў нашых разнакалёрных, нашых лясоў зялёно-сініх, нашых рэчак ціхаводных, што вербалозам ды краскамі, як каралямі прыпаднымі, абпраўлены.

Бліскаіш ты, маланка—бліскаўка, скрозь усё небо Божае бліскаіш, аж с края у край. Зверху у ніз разсекаіш ты,

ні угледзіць калі, аграмаднае бяздоньня нябеснае. А дарма... Бо ніколі ні асвяціць табе адразу старонкі нашае патаемнае.

* * *

Аж стогніць сяло; аж ваўкі у лясу выюць, пудзюцца—дзівюцца; ажно птушкі на нач цёмную супакоіцца ня можуць—так гукаюць вясельле у дварэ старога Янкі.

Едынаго—прыгожаго, сына, любаго, Васіля свайго жэніць стары Янка. І ні шкадуюць на вясельлі крэпкай старасвецкай гарэлкі; ні жалеюць аўса таўковаго коням паездзжан, што бяз ліку з усяе Амсціслаўшчыны, Галыншчыны і Гаршчыны зьехаліся к паважнейшаму сярод радні, заможнаму, ганароваму Янцы Славновічу.

Ходзіць ён, белавусы, у кужэльнай кашулі, пэрсідзкім паясом падперазаны; ходзіць—ні хаваіцца сярод шумных госьцікаў; спахваля, по-старыннаму, ён робіць усё, частуіць радню, суседзяў, сябраў, знаемых сваіх і усіх, хто прыехаў, прыйшоў, хто патрапіў толькі на вясельле тое.

Паходзіць, паходзіць і нінарокам зірнець на кут, дзе сядзіць князь малады, Васілька яго даражэнькі с княгінею сваею чорнавокаю, прыгожай Ганначкай. Ах, пара! Мусі, радуецца сэрцо у старога Янкі, што дажыў такога часу. Мусі, ласкочыць яго пад ложэчкай млосно—лёгкае абурэньне радасьці. Мусі, шчырую падзяку пяе Богу душа Янкіна.

А пойдуць скокі за скокамі. Пяюць свашкі песні свадзёбныя, шчырыя, як сама старына. Водзюць танок маладыя разьлічны. Паддае музыка жалю, і адвагі, і бодрасці, і сумнасці рвецца сэрцо чагось Думы лецяць дзіўныя.

Скачуць—гуляюць на вясельлі... Адусюль зыйшліся, зьехаліс людзюхны нашыя.

* * *

Гуляюць хлопцы і дзеўкі, дзяды і бабы, а не рано, ужо цямнеіць на дварэ, змрочыць на небі,—цёмная ноч на зямельку йдзець.

Завылі сабакі жаласно за сялібамі. Гаркнуць нівесь у які бок, німа ведама на каго, ды шмоўк!—у пуню з гарканнем хаваюцца ці бягуць куды, гдзе больш людзей.

Кудкудакаюць курухны на куросадні, мусіць чуюць што для сябе ды нядобрае!

А сонейко нізенько —нізенько. Пагода была ладная, самая ладная, а пачынаіць нешта псавацца бардзінько. От зайдзе—закоціцца краснае сонейко за цёмны лес, за буйны бор і за ціхі гай. Закоціцца ў хмарках—болачках, і будзе на раньня буйны дождж. Ды калі-то шчэ тэй дзень заўтрашні, дзень сьвяты, а цяпер-то во суніцца ночка страшная, ночка таёмная. Зацьвітуць краскі дзіўныя, папараць заблішчыць, пабягуць агні, заклятыя грошы з зямлі выходзіць пачануць, тэй свет занеспакоіцца.

—Ходзіць нешто невідзімае па зямле за гумнамі, за людзкімі лазьнямі,—кажыць старая бабуля.—Пахаваюцца лісічкі у пяшчуры свае, ваўкі ў ямы свае ваўчыныя, мядзьведзі—ў логавы, а людзюхны ў хаты асьвячоныя.

—Ні кажы ты, бабка, ні кажы ты, любка: страшно мне, —гаворыць маладуха Вулльянька:—і трэба ж нам, трэба дамоў ехаці у такую ночачку страшную. Дзеткі дробныя нас — бацькі, маткі—праждаліся; а ці напіліся яны там, ці наеліся? Ці нарвалі стракіркі джгучае, стрыкастае у вароты на ноч папаіць? Ці нарылі дзядоўніку ды асінніку, ці паілі скацінку? Казала я ім ды паказывала... Што ж яны—шчэ піскляткі ніразумныя! І грамніцу-свечачку у крынцы у ражок паклала,—ці знайшлі-то яны, ці Богу памаліліся, забарані іх, Прачыстая. Мало даюць малачка кароўкі мае бурыя. Ці мальско і лі нашаго боку ёсьць усякіх людзей. Есьць з вачамі чырвонымі, чараўніцкімі. .

Так жаліцца, сумне маладуха. Дось ужо і песьні пець старасьвецкія. Ні да гўлькі тут, ні да вясельля ёй.

Брэшуць, выюць сабакі. А каровы с поля йдуць—вядзець перад чорная. Ды й ня ўсе, мусі, каровачкі дамоў ідуць: пазасталіся у лясох на такую ноч. Закацілося чырвонае сонцо.—Дж, дж,—жук загудзеў. На захадзі хмара чорная, нізвычайная павісла, вісіць, падыймаецца.

—Тру-тру—гу-у..—гудзіць па лясох, па махох, па багнах нівыходжаных труба берэсцяная. Клічэ, гукаіць жывёлін з лесу,—толькі жудзі паддае.

І адразу пачулі ўсе, што па дарозе йдуць, па шляху, с—пад гайка, за сялібамі, ідуць і песьню пяюць нібы старцы якія, нібы гулякі заядлыя, безгаловыя. Не, стой! чу? што?.. ліра чутна старэцкая і песьня смутная казацкая. Не ні песьня то казацкая: псальма старэцкая:

А род засмучоны,
Ад Хрыста ён адлучоны...

Усякія бываюць старцы... Можа то й ні старцы, а старцамі ідуць

Ходзіць нешта за гумнамі...

* * *

А па ўсей Амсціслаўшчыні, Гаршчыні, аж у канец Галыншчыны цягніцца цёмны лес.

Імшары ніпралазныя, бярлогі звярыныя, званы падзёмныя, сьпевы сьвятыя пад зямлёю у скляпох старадаўнішніх, княжэцкіх, пахаваных там ад вока людзкога на векі-вечныя.

—«Го го-го»—гудзіць у ноч глуха-немо цёмны лес. Скрыпаюць дрэвы хворыя, бахаюць вобземь з гукамі жудкімі. Стогнуць старыя дзяды лесавыя. Рыскаюць спуджэныя зьвяры, уцекаючы ад новага чалавека ды шчэ больш смуцяць глухі, смутны лес. Пачаў адбівацца ад лесу новы чалавек. Ні прыходзіць ужо пад дубы тысяцачагадовыя, многабачыўшыя, пытацца аб долі—нядоле старонкі роднае.

Стогне лес...

Зарастаіць багно. Дарма, што пільна так беражэць яго лес да часу астатняго. Адылі шчэ цурчаць лясовыя цурочкі, цуркі і цэлыя ручаі халодныя з Лоз Савіных, Машкоў Салаўіных, Залужжа, Чартаўшчыны, Гайка і Бора Шчыраго.

Прыгожэ там у вясну, калі дрэвы у ва ўсё зялёнае убіраюцца, ў апраткі дзіўныя паадзеваюцца. калі аборкі у лядзі красачкамі мілымі, пахучымі і кволымі усцілаюцца. Калі лозы срэбнымі пушыстымі пупышачкамі сівымі манюць да сябе дзікіх пшчалак з усіх бакоў. Калі паветрэ цёплае, лёгкае.

—Я-куб! Я-куб!—сумуіць голасна зязюлечка. Ды ні просто зязюлька то шэрая: у даўныя часы тое здзеілося, што матка ў зязюлю абярнулася і с тых пор чэкаець да сябе сына Яку-

ба.. што украў яго Паганы Цмок, страшны змей, і занёс у няволю, у царство сваё падземнае, падводнае.

—Я тут! Я тут!—чуецца ёй знеткуль здалеку; другая зязюлька, можа сын родны. І шчэ званчей—гучней нясецца па ўсяму лесу кукуваньне безнадзейнае. Хораша тады у цёмным лесе

А страшна там у восень цёмную, калі лес стогнець, а ваўкі выюць і скігочыць німа ведама хто. Быццым душаць каго быццым ведзьмакі хаўтуры спраўляюць па ком. Жуда вялікая паднімаецца, валасы на галаве дубцом становяцца

На Купальле-ж там, над возерам, пад бярозамі стромкімі, з высокімі макухамі ды галінамі доўгімі, гібкімі пачынаюць гутацца русалкі, белацелыя с косамі чорнымі, вачмі маркотно шалёнымі.

— Гу-у-та! Гу та-шы! Гутарэ-элі!—крычаць яны і чукаюць хлопца прыгожаго, мужчыну слабавольнаго.

—Мэ, мэ, мэ,—равець там каланіца нячыстая, нібы ўсамдзеліжны баран-птушка.

—Сюды, сю-ды!—савою хтосьці вабіць.

* * *

Паціхеньку бяжыць конік вараненькі. вязець куфар з жаною—маладухою, Вуллянкаю тужліваю, з вясельля таго.

Палягеньку у цямноці ляпаюць калёсы на карчох, што распаўзліся вушамі па дарозі ад дрэў. Прахалодай начавою прыёмно абвеваіць голавы после хмелю—віна. У мужа у вушох дрыкчыць іішчэ музыка вясёлыя галасы гэмонюць там. Пашана, і розум, і хмель бродзіць у галаве. А маладая матка аб дзетках думала, сціхамірылася пасьля клуму таго, заснула паціхеньку ці дрэмаць пачала... Цьвітуць краскі у лузі, паволі калышуцца Стракочуць стрыкацікі. Лі арэхавых кустоў суніцамі і грыбамі тхне.

Вясёла наўкола.

І разам сумно. Хата. Штось ніладнае робіцца там. Стары паміраець. Квохчыць старая, слёзы, як боб, коцюцца. Паміраець дзед І трапіло кананьне пад самае Купальле ці іішчэ якую ночку страшную. Ні дарма тое; ой, ні дарма.

Ці ні ў гэтай хаці вясельле было? Ці ні тут, гэтта, танок вадзілі?

Стогнець цёмны лес. Паціхеньку пляцецца па дарозі карчавой конік вараненькі. Ахалодай лесовой абдувае.

Сумно у хаці.

—Яначка, даражэнькі мой,— нізвычайнай ласкай адбіваюцца словы старой. Моліць. просіць яна свайго старога, ніўгаворліваго — прывязём папа... Спаведайся ты.

Як стары корч, чорны і страшны, качаецца стары на падлозе.

—К ліхой гадзіне с папом сваім!

Сумны, як хмара, ходзіць па хаці сын малады, сын бацькі-чараўніка. Завёў ён дзетак у другую хату і жонку кінуў там. І пtriставіў бараніць іх старого батрака Езку. А самого аж трасца трасе. Што-то будзець? Жывуць яны у лясу аднадворцамі.

—Гаў-у-у,—с трывогаю выець сабака у пуньцы сваёй. Выбяжыць і зямлю капаць пачынаець. Напужаў маладуху з дзеткамі. Пад самым вакном завыў.

Сонцэ сядзець—бацька сканае.

—Вэк! Здохні ты,— ні маючы злабы да Разбоя, крыкнуў сын. А той вые, аж кроў у жылах стыгніць.

Ляжыць стары на лаўцы, ад сьвятых абразоў водаль верніцца. Счарнеў, як смуж. І зубамі скрыгочыць ад мук прадсмертных. Людзкія слёзы адрыгаюцца.

Падойдзе часіна, і зьявюцца нячысьцікі са сваімі відэльцамі па душу.

Раюцца — радзюцца матка с сынам каго паслаць па свяшчэніка? І куды паслаць?

—Гэй, вы... хадзіце,—чукаіць смяротнік такім голасом, нібы пілу хто напільнікам зубчыць;—прышліце мне нявехну, і дзеткі ніхай прыдуць сюды, унучкі мае

Спахмурнеў Васіль. Заблішчэў вачмі спадылба. Ніпрыхільно на бацьку зірнуў.

— Папа трэба прывезць табе, калі смерць чуеш сваю.

— А, дык так!—скрыгнуў чараўнік-смяротнік і на сына вочы павёў, зубы гнілыя — чорныя ашчэрыў; — нясіце вон абразы, ато ні памру я...

— Што то, што то выдумаў ты, стары?—залепетала ста-
рая:—гдзе душа твая апынецца і пачала паклоны біць.

Як шалёны, як адурэўшы, як ніўспадзеўкі падпечэнь
ускочыў з лаўкі чараўнік, гарбаты, кульчавы, валасы я
памяло.

Кінуўся, скочыў ён да абразоў і схапіў сярэдні абра
Госпада Саваофа. У мамэнт ірвануў і размахнуўся, падня
над галавою высоко...

Зьбялеў сын, як папера. Анямела, сунулася на зямлі
старая, самлела.

Сіняе полымя сягануло з воч чараўніка. Завыў бешэн
Разбой на дварэ.—Гру-ру-ру...—загрухацело у вушох, бы
цым каменьня пасыпалася з гары.

Прачнулася маладуха, так трахнуло калёсы на карчу.

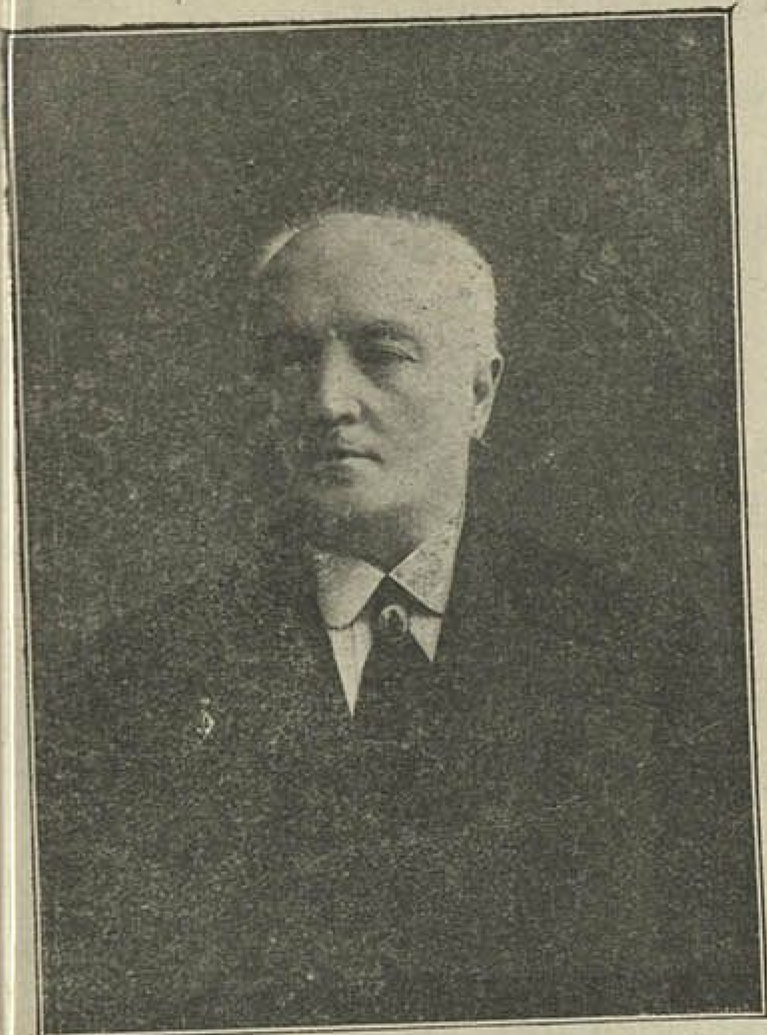
З лесу выежджалі. Халадком прыемно абвевал
І ні магла прыпомніць маладуха, што ёй снілося, чаго млеі
ішчэ душа яе? Парваліся тыя ніткі патаёмныя, што была
родным Цёмным Лесом зьвязана, са спрадвечнымі засн
ваны; парваліся ці схаваліся.

— І я быў задрэмаў,—муж казаў. І сніліся тыя старц
усё, што на вясельле заходзілі (к шчасьцю — прымечаюць
Прыдаецца ж ліхо. Нібы-то ліра йграла, аж то коло скрыч
ло: сухаватыя грыбы на падмазку учора папаліся.

Млела душа. Ранне. Сьвятлеіць. У галаве хмель сціха
Цёмны Лес — нямы асілак сцяною зубчатаю адздзі стаіць.

М. Горэцкі.
м Смаленск.

Нацыянальная энцыклопэдыя.

Броніслау Эпімах-Шыпілло.

Сярод немалаго ліку дзеячоў беларускаго нацыянальнаго адраджэньня—асоба Броніслава Ігнатавіча Эпімаха-Шыпілло спатыкае вялікую павагу і пачот сярод самых рожных гурткоў і партый.

Карысьць працы «старого дзядзькі з Суполкі» не можэ быць адразу падрахавана. Адно толькі можна сказаць пра Браніслава Ігнатавіча, што гэта—летопісец і вартоўнік беларускаго руху, скарбнік беларускай культуры. Яго вагромністая бібліотэка у Пецярбурзі і багатые збёры рожных матэрыялаў, датычачых нашай роднай справы - можэ быць бэз-супрэчна названа нацыянальным скарбам.

Імя Брэніслава Ігнатавіча адразу стало вядомо беларускай інтэ-ігэнціі, калі у пачатку гэтага сталецьця пры яго блізкай помачы зало-кана была у Пецярбурзі беларуская выдавецкая суполка «Загляне онцэ і ў нашэ ваконцэ», а за тым ужо ўсюды яго рука і воко было а ўсіх культурных беларускіх гуртках Пецярбурга і Вільні.

Паходзіць Броніслаў Ігнатавіч з фольварку Залесьсе, Лепельскаго павету, Вітэбскай губэрніі. Скончыўшы Унівэрсытэт, Броніслаў Ігнатавіч адначасьне застаўшыся Віцэ-бібліотэкарам Пецярбургскаго Дзержаўнаго Унівэрсытэту,—састаіць лекторам грэцкай мовы у Рымска-Каталіцкай Духоўной Акадэміі, лекторам лацінской мовы на агульна-навучных курсах А. С. Чэрняева (дзе вучыўся пад апекай Б. І. Эпімаха-Шыпілло вядомы наш паэт Янка Купала). Апроч таго цяпер Б. І—ёсьць Старшынёо вышэй помяненай выдавецкай суполкі, старшынёю «Таварыства ізучэньня культурна-промысловаго стану Беларусі» і чынным сяброуком Вітэбскай Вучонай Архіўнай Камісыі.

У нашы дні Броніслаў Ігнатавіч жыве у Пецярбурзі, слывучы там адным аўтарытэтным „беларускім Несторам“, да якого ідуць за парадай, чы помаччу ўсе, у ком гарыць беларускае сэрцэ.

Ант. Саросек.
м. Менск.

Юморэскі.

* * *

Я дачуўся, муж памер?
—«Так памер, мой пане».
—А чаму-ж бы ні пазваць
Дохтара заранѣ?
—„Не, паночку, нам на што,
„Мы ні вымагаем:
„І бэз дохтара ўсе тут
„Неяк паміраем“.

* * *

З польскаго.

Ні раз людзкія чуў я зданьня
І імі з вамі тут дзялюся,
Што ўсе дачкі мае да званьня,
Як анёл пекны;—ні хвалюся,
Хоць зданьне ўсіх суседзеў з сёлаў
Шмат сэрца бацькава ласкочэ,
Ды што з таго, калі анёлаў
Ніводзін чорт узяць ня хочэ!

* * *

Залаценька, дарагенька, мілая Катрына,
Дайся раз пацалаваць,—стаў прасіць хлапчына.
А Катрына ані блізка—дурнем абзывае,—
«Ідзі, ідзі,» кажэ, «дурэнь, хто-ж аб тым пытае,
«Я магла-б табе позволіць, каб ты ні спытаўся,
«А цяпер дык маеш хвігу!... бо ні здагадаўся!».

Альбэрт Пауловіч.
м. Менск.

Старая беларуская пісьменнасьць.

З архіву Ромуальда Земкевіча.

Ромуальд Земкевіч.

Пекная у нас мінуўшчына. Аб гэтым сведчыць не адзін стары рукапіс не выданых да гэтых пор твораў рожных беларускіх пісьменнікаў. Вядомы беларусазнаўца, гісторык літэратуры і зберач памятнікоў нашай мінуўшчыны пан Ромуальд Земкевіч ласкаве дазволіў нам друкаваць памятнікі старай беларускай пісьменнасьці. Мы рады іх апублікаваць, каб ўсе ведалі—што у нас было і што дзеля гэтаго павінно быць.... Увагі да ніжэй друкаваных рэчоў зроблены самім гісторыком.

Рэдакцыя.

Ясьне Вяльможнай Пані Арэшчысе.

Гдзе-ж нам парывацца—
З мудрымі раўняцца:
Чэсьць аддаць Аўторцы
У простай гаворцы!
Не, ня чэсьць. то мала—
Славу сваім трудам
Сама Ты зьеднала!...
Ты--з пальмай прад людам
Шмат ксенжак пісалі,
Не аб нашым браце:
Лепш чужых пазналі,
Як у сваей хаце:
А нас подлых кмеці,
Міналі з далека
І хавалі дзеці
Ад нашаго вока.
А Ты, пані, сьмела
Заглянула ў хату,
Усё зразумела
І нашаму брату

Працягнула руку
І сэрцам балела,
Глядзеўшы на муку.
І пяром умела
Выліць смутак гэты,—
Што аж душа рвецца,
Што плачуць кабеты,
Не знаюць гдзе дзецца!

Чым жэ мы аддзячым?
Што-ж мы напрыносім?—
Хіба што заплачым,
Ды Бога папросім:
Прымі-ж нашу дзяку
У малітве, ў сьлезцы,
Прымі як азнаку
Тваей славы ў весцы.

Мацей Бурачок.

Увага: Гэты верш Пранцішак Богушэвіч напісау у 1891 г. на Літэратурны юбілей 25-ці – лецьця працы знаменітай польскай пісацелькі Элізы Оржэшко каторая у сваіх творах вельмі часта апісывала гаротнае жыцьце беларускіх селян, будзячы грамадзянскае сумленьне і дамагаючыся людзкіх правоу для загнаных братоу мужыкоу. У чэсць Элізы Оржэшко быу выдадзены альбом „Upominek Elizie Orzeszkowej“ у каторы гэты верш дзеля забароны цэнзуры ні папау. Аўторцы верш надзвычайна спадабауся і яна вельмі шкадавала, што ён ні мог быць надрукаваны.

ДОБРЫЯ ВЕСЬЦІ.

Заходзіць сонцэ пагодняго лета,
І веіць вецяр з заходніх нябёс;
Здароў будзь вецяр! з далёкаго сьвета
Добрыя-ж весьці да нас ты прынёс?
Здаровыя ж будзьця! эй добрыя ж весьці:
Там, на заходзі праліваюць кроў,
Бьюцца для славы, свабоды і чэсьці
І робяць вольных людзей з мужыкоў.
Гудзяць вясёла і песьні і танцы
У добром жніве на шчасьлівы год.
Годзі вам, годзі, вы цары-паганцы
Таптаць з балотам хрышчоны народ!
Годзі вам, годзі у яснай карэці,
Годзі чыноўнікі ды ездзіць у двор,
Годзі вам, годзі мужыцкія дзеці
З хаткі астаткі ды браць на пабор.
І панская дзецка і хамская юха
З аднэй кватэркі папіваюць мёд:

І прысягнулі на век, да абуха,
Быць сабе вольны і роўны народ.
Мужык і шляхціц засядзе на лаве,
Каб вясьці раду аб сваёй зямлі;
Як трэба думаць аб грамадзкай справе
На адно мейсца, як браты прыйшлі.—
А як урадзім вайну на грамадзе,
Бараніць дзеткі і зямлю і дом:
Мужык і шляхціц на каня узсядзе,
Касіць касою, рубіць тапаром!—
Эй згінець вораг! Як Бог нам паможэ,
За нашу крыўду, за горкі наш жаль,—
Запяем песьню: «Хваліць Цябе Божэ».
Лягчэй будзе сэрцу,—як згінець маскаль.—
Зямля ты наша, зямля ты Сьвятая,
Радзі нам збожа, ды судзі пажаць!—
Не прыйдзе вораг з маскоўскаго края
На магазыны нашэ зерня браць!—
Ручыць рукою худоба у хаце;
Паны мужыцкіх сьлёз не заберуць—
Мужык з панамі стаіць за пан-браце,
Рука за руку, ды грудзі за грудзь!—
Пяром на карце ды сахой на ніве
Адзін другому роўнасць засьцярог;
Эй у свабодзі зажывём шчасьліве,
Мы будзем дзеткі, а нам бацькай—Бог!

1848 г. **Сырокомля (Людвік Кондратовіч).**

Увага: Верш гэты быу ужо раз друкаваны у надзвычайна рэдкай цяпер брашурцы: «Hutarka staroho dzieda». Брашурка памечэна на апошняй страніцы: Paryż 1862 r. Lutego 27 (15) dnia. Друк, шрыфт і папера—конскіе, што вызывало падазрэньня, ці па праудзі брашура друкавалася у Парыжы. Цяпер напэуна можэм устанавіць, што брашура друкавалася не у Парыжы, бо аб гэтым сьведчыць дата новаго і стараго стылю, чаго бы у Парыжы не зрабілі, апроч гэтаго брашуркі гэтай німае «Bibliothéque Polonaise у Парыжы, каторая багата усімі друкамі польскіх і беларускіх эмігрантау. Прыняць трэба, што брашура надрукавана была у Вільні у друкарні Адама Кіркора дзеля таго, што шрыфт такі самы, як на кніжках і газэтах гэтай друкарні. Аутар верша: «Гутарка старого дзеда»—Вінцук Коротынскі, каторы, мусі быць, і друкавау кніжку тайна, памесьціушы у канцы яе верш Сырокомлі. Сын Вінцука Коротынскаго, пан Уладыслау Коротынскі, у Варшаві мае арыгінал верша, пісаны уласнаю рукою Сырокомлі.

МАЛІТВА.

Божэ, Ойчэ наш і пане,
Плачам, просім лепшай долі;
Доугі годы, як кананне,
Тваім дзеткам у няволі.

Марна воля, марны сілы
Бэз Боскаго прыказання.
Глянь на сьлёзы, на магілы,
Услыш матак нараканьня:

Мы кроў нашу пралівалі,
Маглі дзедаў змыць каране,—
Усе сьлёзы мы аддалі,
Сьлёз на радасць нам не стане.

Божэ глянь: Беларусь збіта,
Маліць аб долі перастала;
Уся сьлязьмі, кроўю змыта,
Спраў каб праз сьлёзы, кроў паўстала!

Сваіх ворагоў яна зможэ,
Пярастане сьлёзы ліці:
Хвала Табе будзе, Божэ,
Што не даў нас загубіці!

Што так будзе, душа чуе
Шэпчэць наша нам пакора:
Беларусь наш Бог мілуе,
Яна ускрэсне і то скора!

1878 г. **Язэп Жукоускі.**

Увага: Мала вядомы шырэйшаму грамадзянству беларускі паэта Язэп Жукоускі пісау у другой палове XIX сталецьця. Творы яго друкаваны ніколі не былі дзеля цэнзурных прычын і забароны беларускаго друку. Жыу у Малевічах, Рагачоускаго павета у Магілеушчыні, памер у 1900 гаду. (Глядзі пасмертны успамін (нэкролог) у польскай газэці «Słowo» за 1900 год № 154).

Беларуская Народная Рэспубліка.

Народны Сэкрэтарыят I-го Складу.

Сідзяць з лева на права: Народны Сэкрэтар Прасьветы **А. А. Смоліч,** Народны Сэкрэтар Гаспадаркі **I. Н. Серада**, Рэдактар часопісі «Вольная Беларусь» **Я. Ю. Лесік**, Старшыня Беларускай Дэлегацыі у Кіеві **А. I. Цвікевіч**. Стаіць: Сябэр Народнага Сэкрэтарыяту **А. В. Аусянік**, Старшыня Народнага Сэкрэтэрыяту і Народны Сэкрэтар Міжнародовых справаў **Я. Я. Варонка**, Скарбнік Народнага Сэкрэтарыяту **Б. I. Захарка,** Народны Сэкрэтар Таргоўлі і Прамысловасьці **П. А. Крэчэускі.**

На картачцэ гэтай сфатаграфованы сход 17 чэрвеня 1918 году Народнаго Сэкрэтарыяту з выпадку прыезду Старшыні Беларускай Дэлегацыі у Кіеві у часе яго дакладу аб чыннасьці Дэлегацыі на Украіне. Сход гэты адбыуся у габінэце Старшыні Народнаго Сэкрэтарыяту у старом памешканні на Захароускай вул., 43, дзе была прынята Радай III-ця Устауная Грамата ад 24—25 сакавіка 1918 году аб незалежнасьці Беларускай Народнай Рэспублікі.

Кручаная баба.

Апаведанне Адама Плуга.

Жыу на сьвеці адзін гаспадар, ды такі бедны: ажно страх, ніхай Бог крыя; але працавіты, справядлівы, цьвярозы і, каліб ня жонка, дык быубы нават шчасьлівы; на нішчасьце у жонцы яго цэлае ліхо сядзело, як гэта, ня тут кажучы, часьценька і бывае у людзей...

Во гэтае-ж цэлае ліхо і сядзело у жонцы; але і была-ж яна шэльмай с пад целнай зоркі! Не кажу ужо таго, што грызла яго бытцам соль у воку, што сакатала яму у дзень і у ноч над галавою, на гэта-ж бабы і родзюцца; але глаунае: ніякаго сэкрэта, крый Божэ! утрымаць ні магла. Што толькі муж зрабіу, што толькі пастанавіу зрабіць, нават што памысьліу, яна ужо усе ведала ды зараз жэ бегла ад хаты у хату ды усім аб гэтым сакатала, дабауляючы у чатыры разы больш, чым па праудзі было. Гэтак і сама мужу прыпасіла павіны ды малола уселякія брэдні: пры сакатлівасьці сваей была яна і надзвычайна легкавернай.

Здарылося неяк адзін раз, што гаспадар наш, аручы поле, пусьціу валоу пасьвіцца на мяжы, а сам пад кусьцікам прылег крыху адпачыць. Глядзіць ажно надходзіць нейкі дзядок з вялікім гаршчком пад полою сермягі ды з рыдлеукай у руцэ. Гаспадар ляжыць бы мертвы, толькі вочы бытцам рак вытарашчыу ды вушы наставіу як заяц. Вось дзядок выкапау ямку, паставіу у ей гаршчок, дый пачау закапываць, кладзючы лапатай хрэсты і балмочучы: «Той хай зможэ узяць усе грошы, хто тут узложыць сем галоу». Закапау, пашэптау ды і пайшоу.

Гаспадар з гэткаго дзіва прызадумауся моцна, а за тым стау чухаць галаву. «Гэй і думае сабе—скуль бы мне узяць гэтые сем галоу? Вось каліб гэтак жонка мая мела іх і семдзесят семь, дык не пажалеу бы іх, а у яе толькі адна галава ды і тая дурная. Як бы тутака парадзіць?»

Доуга гэтак думау, лежаушы да гары пузам ды лічучы хмаркі на небе, а над ім летала цьма авадпеу. Як толькі які з аваднеу сядзе яму на нос, ен зараз яго ухопіць, адарве галоуку і прыгледаецца яму. А то і усадзіушы авадню саломку у хвосьцік, пусьціць яго ды сьмяецца вясёла, гледзючы як авадзень ляціць бы ашалелы высока, высока, пакуль ня прападзе пад небам. Шмат галоу ужо адарвау, многа саломак ужо усадзіу аваднязі, думаючы усё аб сямі галавах; ажно неяк добрая думка увайшла яму у галаву. Скочыу на ногі, дый давай ла-

віць авадпеу; злавіушы іх сем, пайшоу туды, дзе дзядок закапау свае грошы, выкапау іх з зямлі, а кідаючы у яму адна за другой галавы, якіе адрывау авадням, прыгаварывау: «Вось адна галава, вось і другая галава!» І гэтак ажно да сямі. Кінуушы усе, забрау гаршчок, дзе былі адны дукаты-чырвонцы, схавау пад палу сьвіткі і шчасьліва уцек да хаты. Здурэушы з радасьці, сказау жонцы аб сваім шчасьці; а як прыпомніу сабе, што зрабіу ґлупства, кажучы аб гэтым жонцы, падумау сабе: „А ліха-ж яе мацеры! Селі пяцігорцы макам, кабыла порах зьела! Што я нарабіу? Як цяпер на гэта парадзіць?»

Думау дый выдумау. Пайшоу у мястэчка, накупіу пірагоу больш за чатыры капы дый прынес у хату. Капу расыпау на двары, капу кінуу на страху, панатыкау крыху у плецень, дый рештy узяу у хату, шыбкі у вакнах пабіу, а пірагі параскідау па услонах ды па палу. Жонкі не было у хаце, апаведала яна ужо у другім канцы сяла, як гэта муж яе чатыры катлы грашэй знайшоу, чаму, вядома, ніхто веры і не давау. Аблітая потам прыбегаець яна у хату; глядзіць, цэлы двор усланы пірагамі, пірагі па страсе, пірагі у плетню, а хата з пабітымі шыбкамі у вакнах.

«Што гэта?» пытаецца з дзівам.

«Ці ты не бачыла,—адказывае ей муж—як ішла хмара з пірагамі замест града? Зьбірай хуценька каб суседзі не бачылі». Пазьбіралі усе дый схавалі у клеці. Жонка зараз же пабегла з хаты у хаху дый давай апаведаць людзям, як над іх подворкам лопнула хмара з пірагамі, каторых і назьбіралі поуную клець. Варочацца баба дамоу, ажно па дарозе сустрэчаець мужа з гацьцю на рыбы, ды вось дзіва, у гаці чатыры шчукі ды два маладые зайцы.

«Што гэта?» І зноу пытаецца.

«А што,—адказывае муж--паставіу я гаць на рыбы, а Бог дау рыбы ды зайцау».

«Ов-ва!—крыкнула жонка—, вось дзіво так дзіво»!

Зараз і пабегла хваліцца у сяле, што муж злавіу гацьцю у рэчцы дзесяць шчук ды пяць зайцоу. Вярнуушыся позна у вечэр, бачыць, што мужа німа у хаце; урэшця прыбегае ен мокры ад пота бытцам рудая мыш, а у руцэ трымае здор сала.

«Што гэта?» пытае яго жонка.

«Маучы дурная!»—кажэ ей муж на вуха: «Пан улез у клець, дый крау сало, я дагнаушы адабрау, ды шэльму выхвастау як сабаку. Ды глядзі-ж мне, не расказывай нікому, бо была бы бяда!»

Прайшоу адзін тыдзень, другі, гаспадар пабіу сваю жонку за нейкае там ліха. Злуючы на яго, жонка і кажэ: „Пачэкай-жэ, гадзюка! пайду я да пана, усе чыста скажу, як ты знайшоу грошы».

«Ідзі к чортавай мацеры!»

Яна тыкі і пабегла. Пан прысылае за мужыком. Калі яго спыталіся аб знойдзеных грашах, здрыгнуу ён плечыма, пачау хрэсьціцца ды клясьціся, адказываючы: «Далібог ані чуу, ані бачыу!»

«Хлусіць, паночку! брэшэць!—крычала заузятая баба,—знайшоу, далібог знайшоу, у той самы дзень як хмара ішла з пірагамі».

«Ашалела баба!»—кажэ зьдзіулены пан.

«Скруцілася, паночку!»—адказау муж, уздыхаючы.

«Сам ён скруціуся! дзіка крыкнула баба, «знайшоу, далібог знайшоу! у той самы дзень, як два зайцы ды чатыры шчукі у гаць улезлі».

«Што табе, баба? упілася ці ашалела?» пытауся пан ад сьмеха трымаючыся за пузо, каб ня лопнуць.

«Кручаная, паночку!»—сказау муж, ламаючы рукі, «Вось і доля мая, доля нешчасная!»

«Сам ты кручаны!» —крычала бытцам ашалеушы баба, грозючы свайму мужу кулакамі—«Знайшоу паночку! каб я счарнела як зямля, калі не прауда! Знайшоу у той самы дзень, выбачай паночак, як пан са то крау!»

«Нешчасная мая доля, горкае мае жыцьцё!»—крыкнуу мужык са страхам; а пан сьмяючыся, як ніколі у жыцьцю, прыказау бабу завясьці да студні дый выліць ей колькі ведзяр вады на галаву, каб ей глузды прыураціць.

Сноу, 1849 г. **Адам Плуг (Антон Петкевіч).**

Увага. Мала хто ведае, што вядомы польскі пісьменьнік Адам Плуг, пісау у сваей моладасці па беларуску. Чытаючы карэспандэнціі Адама Плуга да польскіх газэт у старых гадавіках, спатыкаем вельмі часта урыукі песен, беларускіе звароты і тым падобнае. Залічыць яго да беларускіх пісьменнікау на гэтай падставе было бы несправедліва. Але удалося нам мець у руках беларускі рукапіс Адама Плуга з 1849 года, у якім былі 4 апаведаньня з жыцця народа і адна легенда. Рукапіс быу ахвяраваны пану Эустахію Рдултоускаму, аб чым сьведчыць надпіс: „Wielmożnemu Panu Marszałkowi Eustachemu Rdułtowskiemu, miłośnikowi języka ludu białorusińskiego składa na pamiątkę Autor“. Адам Плуг (*1823—†1903) пісау прозай і вершам. З вершау яму прыпісываюць беларускую легенду „Аб папе з рагамі“. Вучыуся ен у Слуцкай гімназіі, гдзе у той час быу гурток беларусау, з катораго і выйшлі некаторые беларускіе пісацелі і дзеячы, староннікі скасаваньня прыгону. Вышэй надрукованае аповеданне мы даем згодна з тэкстам арыгінала.

Старасьведчына.

Ай—Кітаб—Кіцёп.

Стацця вядомаго археолёга І. І. Луцкевіча.

Літоўскіе татары—магомэтане, які дагэтуль жывуць на Беларусі у Меншчыне і Віленшчыне, у пачатку XV веку пасяліліcь у нашым краю. Яны былі вызваны, як успамагацельный корпус войска проціў крыжакоў, вялікім князем Вітаўтом. Пасьля вайны яны асталіся у нашым краю, атрымалі права ажаніцца з дачкамі тутэйшых бояр—шляхты і прынялі ад іх фамілію--прозвішчы, звычаі і беларускую мову; толькі вера асталася магомэтанская. Вось для духоўнай патрэбы татарскіе муллы (мална) арабскімі літэрамі пeратлумачылі на беларускую мову сьвятую кнігу Ай—Кітаб, каторую збеларушчылі у слова «Кіцёп». Гэта кніга сьвятая ёсьць тлумачэньне Корану, яго важнейшых прыповесьці. Знаньне арабскай мовы хутко загінуло, асталося толькі знаўства пісаць арабскімі літэрамі і чытаць яе. Мы бачым яшчэ—праз—два векі XVI і XVII на судовых докумэнтах падпісы татарскіх фамілій арабскімі літэрамі. Учыліся татары доўгі час чытаць арабскімі літэрамі з паменённой вышай беларускай книжкі Кіцёпа. Ужо век XVIII прынёс у татароў уплывы польскіе у граматнасьці і яны, як і ўся беларуская шляхта, пачынаюць чытаць, пісаць і падпісываць докумэнты па польску; паяўляецца ужо ні толькі рукапісьный у XVIII веку Кіцёп арабскімі літэрамі па польску, але і у пачатку XIX веку друкаванный па польску лацінікой цэлый Коран.

Пісаны па беларуску коран і Ай—Кітаб—Кіцёп выходзіць з ужытку і як не патрэбная рэч затрачываецца. Доўго прышлося шукаць яго вучоным і толькі шчаслівы прыпадак давёў мяне да яго у 1915 гаду перед заняцьццем Вільні немцамі. Знайшоў я яго у татарскаго муллы Сцепана

Полтаракевіча у ваколіцэ Сорак—Татары пад Вільняй. Кіцёп гэты складаецца з колькі сот страніц рукопісу, пісанный у канцы XVI, або пачатку XVII веку. Рукопіс не мае пачатку і канца. Дагэтуль удалось часьць яго расчытаць, перэпісываючы арабскіе літэры на лацінскіе—літэра у літэру атрымаўся чысты беларускі тэкст, каторы ніжэй падаю гражданкою.

Стр. 1-ая. „Напрод Божэ іме успамінайма, міласьць у нутрах свайіх уфундуем, першый і астатній он ест векоістый, да кожнай рэчы моцный ніхто ему непадобный ест, есьлі нічога не было стварыў сьветы".

Стр. 2-ая. „Цёмна было, очы сьветласьці не відзелі. Куры не пелі, сабакі не брэхалі, дошч ішоў, цёмна было, вечер веяў. Разумеў, што судный дзень настаў".

Разгледаючы гэтае старое провопісьмо беларускае, пісанае арабістыкай, мы бачым дзьве характэрные асобеннасьці, которых у кірылічным тэксьце старых беларускіх памятнікаў ніколі не спатыкаем, гэто ясны звук *дз*, напрыклад: дзень, невідзелі і т. д. Для гэтаго звука *дз* у арабскай транскрыпцыі істнуе асобое начэртанне літэры д, яна перачоркнута. Так сама другі звук *ць*, напрыклад: цёмна, сьветласьці, міласьць,—у кірылічнай транскрыпцыі, было-бы: тёмна і сьветласті, міласть, а тутака бачым, што звукі *дзе* і *це* ясна пісаліся арабістыкай, так як яны у жывой мове XVI, XVII векоў выгаварываліся. Гэта ёсьць не збурэный доказ, што жывая беларуская мова мае гэтые два характэрные звукі ад найдаўнейшых часоў і што новая беларуская транскрыпція, гражданіцэй і латынікай, зусім правільная, а усе ухішчрэння москвафілаў, каторые не прызнавалі *дзе* і *це*, фундуючысь на убожэстве і беднасьці кірылічнаго правопісма у недахватцэ знакоў для передачы памененых жывых звукоў беларускай мовы *дзе* і *це*, не маюць пад сабой ніякой навучнай падставы, апрача русыфікаторской тэндэнцыі, каторая пры адкрыцьці такого важнаго памятніка беларускаго пісьмэнства, як «Кіцёп», арабістыкай па беларуску напісанаго у далёкай мінуўшчыне XVI і XVII вякоў, сама сабой падае.

Іван Луцкевіч.

м. Менск.

Гісторыя нашай бацькаушчыны.

Неміга і Менск.

Стацця гісторыка Рамана Суніцы.

Паміж пытаньнямі з дагістарычнай геаграфіі нашае Беларусі, якіе ні раз ужо паднімаліся, ёсьць адно, над выясьненням катораго, дзеля нідахвата пісьменных гістарычных данных, бэзрэзультатна працавало шмат вучоных. Маем тутака на думцы Немігу, гэтую слаўную рэку Немігу, на каторай калісьці адбылася знаменітая бітва Яраславічоў з Усеславам Полацкім, так ярка адмалёвана аутарам «Слова аб палку Ігорэвым».

Імя гэтай Немігі ужо даўно звязывалася з імям горада Менска. Летапісец, паведаючы пад 1067 годам аб ваенных падзеях, якія закончыліся названай бітвай, успамінаючы аб Менску называець і Немігу: . . . . . „си же братья (Яраславічы) взяша Менеск, исѣкоша мужи, а жены и дѣти взяша на щиты, поидоша къ Немизѣ, и Всеславъ поиде противу“.

Разгледаючы даннае свідзецельства аб Немізе, якое трэба сказаць, ёсць едзіным у летапісі, вучоные муселі затрымацца на думцы аб вялікай яе геаграфічнай блізкасьці да горада Менска; дашэдшыя жэ да нас назвы «Неміга», як ручаёк у цяперашнім Менску, так і вуліца, па каторай ён цячэ, прывадзілі нікаторых да перакананьня, што гэты ручаёк і ёсць гістарычная Неміга.

Аднака адзін агульны пагляд на мейсца, гдзе павінна бы быць Неміга, прыняты ня быў: гісторыкі, асабліва расейскія, разыйшліся у дагадках. Адны—як Татішчэў, Карамзін, Арцыбашэў упэўнялі, што Неміга ні што іншае, адно Неман; другіе—як Неволін, Надеждін прынімалі, што Немігу трэба шукаць на поўнач ад Менска—па іх дагадкам гэта—Немоніца каля Барысава, або Немойка каля Сенна. Нарэшце Барсоў у сваіх «Очеркахъ русской исторической географіи» залічае да аднаго і старажытную Немігу і такіж ручаёк у Менску. Польскія гісторыкі, якія асновываліся на традыціях, заусёды прызнавалі Немігу у Менску за тую самую слаўную Немігу, каторая успамінаецца у летапісях. Праўда, польскія вучоныя бралі свае весткі са старых польскіх хронік, рукапісоў і кніжак, як, напрыклад, Нарбут, Крашэўскі, Сырокомля; за імі трымаўся гэтаго справядліваго пагляду і Адам Кіркор. Як ні як большая частка расейскіх гісторыкоў больш склонна шукаць Немігу не у Менску, а далёка за ім. Прычынай гэтаго было толькі ад-

но перакананьне, што сучасны ручаёк Неміга ні мог быць у старых часах больш ці меньш вялікай рэчкай. Другой прычынай, дзеля каторай і трэба было сумлевацца ці старая Неміга і сучасная Неміга адно і тое самае, было паясненьне, каторае з вышэй прыведзенаго намі атрыўка летапісі, выводзіць прафэссар Доўнар-Запольскі. Ен каже,

Стары Менск.

(Минскъ-Бѣлорусскій, Минскъ-Губернскій или Минскъ-Литовскій).

Высокі Рынак, цяпера-ка так завомая «Соборная Площадь». У часе Расейскай Рэвалюцыі гэта часць места называлася «Пляцам Волі». Па левай руцэ перэд катэдрай старасьвецi дом, у апошніе часы перэроблены. У гэтым домі за апошніе поугара года адбываліса найважнейшые беларускіе сходы. Да Рэвалюцыі дом гэты называуся «домам Губэрнатора», цяпера-ка ен вядомы пад назвай «дом Рады».

Сфатаграфовано з акварэлі канца XVIII сталецця. Прыватная власьнасьць.

што, «каліб Неміга была у Менску, дык Ізяславічы ужо былі бы на ёй і ім ні трэба было б ісьці «къ Немизѣ»; а дзеля таго, што цяперэшняя Неміга знаходзіцца у цэнтры стараго Менска, дык войска заняло бы яе пры аблозе Менска». Гэта вялікая абмылка, бо стары Менск ні меў у сваіх граніцах Немігі. Невялікі, калі параўнаць яго з

пазьнейшымі размерамі, быў ён толькі апаясаны Немігай, каторая як мы ужо казалі, была натуральным яго рвом. Апроч гэтаго трэба помніць, што мейсцэ, па каторэму цякла Неміга, цяпер зусім ні тое, што калісьці было. У пачатку XIX сталецьця памешчык з ваколіц Менска, Чарноцкі, праз катораго маёнтак праплывала Неміга, перакапаў невялічкі узгорак і скіраваў русло рэчкі у другую старану, а усё гэта дзеля таго, каб дастаць больш вады для млына, збудаванаго пры хфальварку; апроч гэтага прасек гацьцю старае русло рэчкі.

Неміга пачынаецца у палуднёва заходняй старане Менска, каля Медвежына, затым цячэ у кірунку паўночна-усходнім і праплыўшы паміж узгоркамі уплывае у Свіслач. З гэтаго і відаць, што Менск з палуднёва-усходняй і палуднёвай старон зусім не акружэны Немігай. Гэтак і было дауней.

Вось апошняе і ненарокам прыводзіць нас да думкі, што Ізяславічы аблегалі Менск як раз з палудня: дзеля таго, што тут ні было вадзянай перэграды, Менск і быў найбольш даступным з гэтай стараны. Таму у часе аблогі Неміга, пэўней за усё, была свабоднай ад аблегаючых яе войскаў, у кожным разі у глаўнай яе часьці.

Пасьля узяцьця Менска, Ізяславічы, як паведае летапіс, забілі яго абаронцаў; жонак і дзяцей аддалі сваім воям—дружыннікам. Як відаць гнеў Ізяславічоў ні зачапіў будынін Менска—ні яго унутрэнных забудоў, ні яго сьцен,—іначэй летапіс успомніў бы аб гэтым. А раз сьцены кругом былі цэлымі, дык проста за усё дапусціць, што Ізяславічы выйшлі з Менска такой жэ самай дарогай, якой і уварваліся ў яго—праз вароты або праз пралом з палудня. Гэткім чынам, пакінуўшы Менск, Ізяславічы ізноў такі знайходзіліся, хаця і нідалёка ад Немігі, але не на ёй; далейшым іх рухам было кіраваньне да рэкі, аб чым летапіс кажэ: «поидоша къ Немизѣ».

Праўда, тутака можна выклікаць і суперэчкі. Судзячы павэдлуг летапісу, узяцьце Менска адбылося ні пазьней 3 марца, калі Неміга магла замёрзнуць і, само сабою разумеецца, можна было зрабіць аблогу Менска з усіх старон. Але, калі-б гэта так было, калі дапусьціць моцнасць лёду дастатачную для вытрыманьня цяжкасьці нападаючых у такі досць ужо, як ні як, цёплы месяц, дык усётакі выходзіць пытанне: ці зручна агулам было карыстацца Ізяславічам гэтакім спосабам аблогі, займаючы водную паверхнасць рову ды паставіўшы сябе гэтым самым у вельмі нядобрыя варункі у параўнаньні з непрыяцелям, па старане якога былі узгоркі і высокія сцены.

Другая нязгоднасць датычэ вялічыні старажытнае Немігі. Глядзючы на цяперэшную Немігу, міма волі прыходзіцца ні верыць яе славі. Брудная, напоўвысахшая канава, поўная уселякай нечыстаты, вузкая і нікчэмная па свайму выгляду,—ці магла яна восем з лішкам сталецьцяў таму назад быць моцнай і пэўнай апораю Менска, ці магла яна быць вартай успаміну у летапісе? Скэптычны розум ня толькі у факце успаміна у летяпісі імяні Немігі бачыць довад, які ня

йдзе у карысьць сучаснай Немізе; ня мог жэ ніяк летапісец пісаць аб нейкім там марным ручайку. Адсюль і вывад, што старажытная Немiга—адна з рэк дастаточна захаваўшыхся да нашаго часу (Нёман, Немоніца і др.). Але у гэтым вывадзе крыецца вялізарная абмылка.

Ні кажучы ужо аб тым, што адзін факт бітвы ды пры тым, гэткай знаменітай бітвы рабіў імя Немігі, хоць бы яна была і вельмі маленькай, дастойным успаміну,—трэба зауважыць, што праз 800 гадоў магла яна зменшыцца у вельмі много раз. Прымерам другія доплывы Свіслачы, якія успамінаюцца у актах XVI—XVII сталецьцяў за дастаточна поўнаводныя рэчкі, у цяперэшні мамэнт амаль зусім счэзлі, а у кожным разе, ня больш за Немігу. Такая, напрыклад, рэчка Перэспа, якая дала назву цэлай часьці горада, цяпер выяўляе з сябе толькі сухое рўсло. Аднака у 1592 гаду стаялі на гэтай рэчцы два млыны, для каторых, каб іх пусціць у ход, трэба было многа вады*).

Бяручы пад увагу высыханне нашых рэк, каторае пачалося з высекання лясоў і у апошні час ідзе вельмі шпарка, мы, без баязні нарушыць праўду, можэм прэдставіць сабе абраз старажытнай Немігі як рэчку, аднака досыць шырокую і глыбокую.

Што жэ датычэ доўгасьці старажытнае Немігі дык яна зусім дастатачна, каб даць можнасьць варожым князям выпрабаваць сваю сілу на яе берагох.

Прагледзеўшы русло сучаснае Немігі мы прыйшлі да перакананьня, што яна ні толькі ні знаходзілася калісьці у граніцах стараго горада, але і у сучасным сваім выглядзе бярэць пачатак далёка за яго граніцамі. Пачыняючыся у ваколіцах вакзала Маскоўска-Брэстскай чугункі, які знаходзіцца у канцы сучаснаго Менска, цягнецца Неміга агулам вярсты тры, заховываючы пры гэтым усходні кірунак. Ясна, у старажытнасьці, у канцы XI сталецьця яна была больш даўжэйшайчым цяпер.

Вось дзеля таго, калі нават вайска Ізяславічаў, як кажэ прафесар Доўнар-Запольскі, пачаткова і занімалі Немігу, дык выражэнне летапіса «поидоша къ Немизѣ» можна тлумачыць ня толькі як паваротны іх марш да ніжняе, апаясываючай Менск часьці рэкі, але такжа—да сярэдняй і верхняй часьцей, каторыя знаходзіліся ад горада на дзьве—тры вярсты.

У адказ на рух Ярославічоў, Усеслаў, як кажэ летапіс, «пойде противу».

Як вядома падзеі ішлі гэткім чынам. С пачатку Усеслаў пашоў на Ноўгарад, што і вызвало паход Ізяславічоў на Менск. Усеслаў у той час узяў Ноўгарад—«зая Новгородъ», як кажэ летапісец. Пасля гэтаго, як здаецца, дайшла да яго вестка аб аблозе Менска. Прыдаючы важнае значэньня гэтаму пагранічнаму гораду, князь—чараўнік, каторы удзіўляў сучасных сваёй шпаркасьцю, аб каторым песьняр «Слова аб палку Ігорэвым» кажэ, што «тьй клюками подпрься о ко-

*) Ад гэтых млыноу дайшла да нашаго часу зямляная гаць, па вялічыні каторай мы і можэм судзіць аб вялічыні возера перад ею, а значыць і аб дастатачных размерах рэчкі, якая яго напоуняла.

нѣ и скочи къ граду Кыеву дотчеся стружіемъ злата стола Кіевскаго, скочи отъ нихъ лютымъ звѣремъ въ плъночи изъ Бѣлаграда, обѣсися синѣ мглѣ, утрѣ же вознзи стрикусы, отвори врата Новуграду, расшибе славу Ярославу»,—гэты князь зараз жэ кідаецца на ратунак Менска з вялікай энэргіяй. «Скочи влъкомъ до Немиги съ Дудутокъ» —паведае песьняр «Слова».

Як відаць у момэнт атрыманьня весткі аб аблозе Менска Усеслаў знаходзіўся ужо зусім нідалёка ад яго.

Прафесар Доўнар-Запольскі пішэ, што Дудуткі „трэба было бы шукаць на поўнач ад Менска, каля Полацка, гдзе, як у цэнтры княжэства, Усеслаў, мабыць, збіраў дружыну, с каторай і пайшоў проціў Ізяславічоў“. Адтуль ён мог у кароткім часе дабрацца да горада і памагчы абложенным, якія, як кажэ летапісец, „затворишася во градѣ“, лічучы, як здаецца, пры гэткай перавазе сіл непрыяцелёў, больш на помач са стараны, чымсі на свае уласныя сілы.

Нам жэ здаецца, што Дудуткі трэба шукаць не на поўнач ад Менска, а як раз наадварот. Ужо расейскі вучоны Арцыбашеў і наш Адам Кіркор лічаць, што Дудуткі—гэта маленькае мястэчка Дудзічы у Ігуменшчыне. Знаходзяцца Дудзічы у 42 вярстах ад Менска над рэчкай Птыч. Цяпер з'яўляецца пытаньне, якім спосабам князь Усеслаў мог з Полацка ідучы апыніцца на поўдзень ад Менска у Дудзічах? Пытаньне гэтае вельмі лёгка растлумачыць, калі глянуць на карту. Трудна дапусьціць каб у тые часы ішоў гасьцінец з Полацка у Менск: на гэтай дарозі былі адны непрахадныя лясы і балоты. Як мы ужо ведаем у той час гасьцінцам служыла толькі водная дарога праз рэкі. І вось Усеслаў не іначай мог папасьць у Менск як праз водную дарогу: Дзьвіна, Дняпро, Прыпяць, Птыч, Свіслач, Неміга. А што ён знайшоўся с заду войскаў Ізяславічоў—дык гэта адпаведала пэўне і сучаснай ваеннай стратэгіі. Як вядома менчанам ні удалося утрымацца да прыхода Усеслава. Ня гледзячы на усю шпаркасьць Полацкаго князя, Менск быў ужо узяты, калі князь прыйшоў. Але і непрыяцель ні здалеў яшчэ адыйсьці далёка ад горада. Адсюль ясна, што Немігай, на каторай «бысть сѣча зла», можэ быць толькі гэтая невялічкая рэчка, каторая у Менску уплывае у Свіслач і каторая, хоць і у нікчэмным стані, але дайшла да нас і больш за усё адпаведае гісторыі павэдлуг імяні і уселякіх данных. Цяпер у Менску на мейсцы гдзе плывець Неміга цягнецца вуліца называемая Немігскай, пад каторай ёсць закрыты канал і толькі пад вясну, калі вада збіраецца с тапнеўшаго сьнегу, прарываецца Неміга праз усыпаную гаць і, плывучы даўным сваім руслам, залівае цэлую вуліцу і рыбны рынак, а плывучы даляй увакруг гары, гдзе некалісь стаяў замак, праз, гэтак называнае, татарская балота уплывае у Свіслач. На гэтым балоце, якое ляжыць паміж замкам, татарскай ваколіцай, рэчкай Свіслачай і Замковай вуліцай, стаяла некалісь, як апаведае легенда, вельмі старажытная царква, цяпер жэ знаходзяцца на гэтым мейсцы толькі

развалiны i камнi. Спатыкаюцца тамака, хоць вельмi рэдка, на гэтым мейсцы, вялiзарныя яшчаркi, падобныя з выгляду да кракадзiлаў. У 1885 гаду татарскiя дзецi пабачылi гэткую яшчарку, аб чым даведаўшыся старшыя забiлi яе. Цiкавая гэтая яшчарка даўжынi $1^1/_2$ стапы была захована у спiрце праз тагочаснаго дырэктара менскай рэальнай школы пана I. Самойло.

Разбiраючы склад слова «Немiга» мы павiнны прыйсьцi да пераканання, што яно не славянскаго корня. Аўторы гiстарычнаго нарыса Беларусi у зборнiку «Россiя» (пад рэд. В. Семенова) кажуць: «Факт фiнскiх сялiб у нiкаторых мейсцох Беларусi доказываецца гэтым, што названьня рэкаў, вазёраў паясняюць з фiнскае мовы з суфiксамi *ва, ма, га, ра, са, ша, за*». Такiм чынам рэка Немiга атрымала сваю назву яшчэ у глыбокай старажытнасьцi, калi у ваколiцах Менска знаходзiлiся фiнскiя сялiбы. У гэтым можна бачыць новыя даказы у карысьць вялiкаго размера Немiгi у старажытнасьцi: дробныя i незначныя рэкi звычайна аставалiся калiсьцi без назваў.

Ня гледзячы на сучасны мiзэрны выгляд Немiгi, слава яе астанецца; на ёй калiсьцi нашыя прэдкi «снапы стлалi галавамi, малацiлi цэпамi харалужнымi, на таку жывот клалi, веялi душу ад цела»; гэтая Немiга аб каторай песьняр „Слова аб палку Iгорэвым» пiшэ, што крывавые берагi яе «не бологом бяхуть посѣяни, посѣяни костьми руснацкихъ сыновъ» астанецца у памяцi i не перастане цiкавiць i будучыя пакалення нашаго народу.

Раман Сунiца.
м. Менск.

Дзержаўнае будоўнiцтво.

Аб дзяржаўным будоўнiцтве.

Стацця Антона Новiны.

Як для кожнаго народу, так i для нас, гiсторыя—гэта жывая кнiга жыцьця. Яна дае нам магчымасьць пазнаць агульны кiрунак разьвiцьця нашаго народу, а разам з тым выкрывае прычыны нашаго пазьнейшаго ўпадку—ажно да апошнiх часоў уваскрашэньня. А навука мiнуўшчыны асаблiва патрэбна нам цяпер, калi мы адбудоўваем нашу дзяржаўнасьць.

Угледаючыся у эпоху тварэньня нашай старой дзяржаўнасьцi, мы зусiм не знаходзiм у iм таго прынцыпу, якi ляжыць звычайна ў аснове дзяржаўнасьцi другiх народаў: прынцыпу нацыанальнага. Магутная

сіла цягацення беларускіх зямель да Балтыцкага мора, як да вольнага выхаду на увесь сьвет, прымусіла нас гуртавацца, як каля дзяржаўнаго ядра, каля літоўскаго племя, залёгшаго на дарогах нашых да мора. І хаця ў часе нашага супольнаго з літвінамі дзяржаўнага жыцьця ў межах Вялікага Князьства Літоўскага мы бачым расьцьвет нашае нацыанальнае культуры, хаця наше мова была мовай гасударственай ва усей Літве, хаця мы далі літвінам нашы нормы права і асновы грамадзянскага быту,—аднак, прынцып абароны рознаплямённай дзяуржавы стаяў у нас вышэй прынцыпу нацыанальнага, і гэта было прычынай таго, што, зьліўшыся з польскай дзяржаўнасьцю, мы не здалелі даць адпору польскаму нацыанальнаму націску, і, разам з утратай асобнасьці гасударственай, утрацілі ў вышэйшых станах сваю нацыанальнасьць. Праўда, гэта сталося не без барацьбы,—толькі і барацьба за нашу нацыанальную самабытнасьць вялася под штандарам не нацыанальным, а рэлігійным. Дарэмна паадзінокія людзі—патрыоты (як Васіль Цяпінскі і інш) паднімалі свой голас с прызывам да вышэйшых станоў дзяржацца сваей нацыанальнасьці і свайго языка: як раней прынцып дзяржаўнасьці, так пасьля рэлігія заслапілі сабой аснову нашага быту—прынцып нацыанальны.

Доўгая польская, а пасьля маскаўская няволя не давалі магчымасьці беларусам збудзіцца нацыанальна, бо ўсе нашы творчыя культурныя сілы забіралі палякі і маскалі. Аднак, магутны парыў да волі, які дзевятнаццаты век абярнуў у век адраженьня нацыанальнасьцей, дайшоў урэшці і да нас. І вось ужо у першай палове XIX ст. мы бачым спробы падняць беларускі рух. Але першыя спробы былі зроблены не на грунце чыста нацыанальным, а на грунце так—званым, «краёвым»: пад той час ідэя краю, населенага некалькімі нацыанальнасьцямі, стаяла наперадзі ўсяго, і тыя, хто браўся будзіць беларусаў, былі нацыанальна далёкімі ад іх. Вось, чаму ажно да канца XIX сталецьця спробы нацыанальнаго адраджэньня беларусаў канчаліся звычайна нічым, і толькі век дваццаты, калі ўрэшці зварухнуліся мільённыя массы беларускага «простага» народу, калі гэтыя «простыя» людзі урэшці праніkліся нацыанальнай сьвядомасьцю,—даў сапраўдны пачатак беларускага адраджэньня.

Пад нацыанальным штандарам адгэтуль ішла ўся беларуская культурная і грамадзкая работа, на грунце яе вырасла вялікая ідэя будавання нацыанальнай дзяржавы, каторай было сужана ў рэзультаце сусьветнай ваны быць праведзенай у жыцьцё: на нашых вачах Беларусь сталася незалежнай дзяржавай. І у тым, што гасударственае творства беларусаў абапёртана на нацыанальнай аснове, запаведзь яснае будучыны нашага народу.

Нікому ня тайна, што доўгі сьцяг новаутвораных гасударственых арганізмоў свой быт атрымаў толькі дзякуючы таму, што дужэйшым за іх палітычным сілам было карысна іх істнаваньне. Мо шмат каму прыкра аб гэтым гаварыць, мо' гэта балюча для тых народаў, като-

рыя аказаліся забаўкай у чужацкіх руках,—а усё-ж такі гэта—факт. Вось-жа, калі самыя народзіны гэтых дзяржаў аснованы на чужой волі, дык і далейшы іх быт можа быць залежным ад тэй-жа волі а пры ненамысных палітычных варунках яны проста могуць загінуць. Ясна, што і прызнаньне і ўмацаваньне назалежнага дзяржаўнага быту Беларусі так сама залежны ад агульных палітычных варункаў. Вось-жа, каб пры зьмене гэных варункаў на нашу некарысьць не пагібла і наша дзяржава, мы павінны ў аснову яе палажыць нешта такое, што будзе трываць вечна, што не залежыць ад тых ці іншых наплываў. А гэта і ёсьць аснова нацыанальная, каторая не разваліцца датуль, дакуль жыць будзе беларускі народ.

Будаваць незалежную Беларусь павінны самі беларусы—і то беларусы нацыанальна сьвядомыя, беларусы, каторыя не на словах толькі, а на жывым дзеле—усім сваім жыцьцём, кожным сваім крокам умацоўваюць беларушчыну. Мы павінны цяпер больш, чым калі, сьцерагчыся, так-званых, «тоже бѣларусовъ», каторыя, называючы сябе беларусамі, маюць у душы толькі пагарду да свае мовы, да сваіх братоў сярмяжных, да ўсяго роднага, беларускага. Благі той будаўнічы, каторы закладае фундамэнты вялізарнага гмаху з нягоднага матэріялу: яго будыніна ня будзе мець моцы і хутка разваліцца. Вось-жа, каб будоўля незалежнай Белару-і не развалілася, каб пры найгоршых для нас варунках мы асталіся самі сабой, трэба у аснову нашага дзяржаўнага будоуніцтва палажыць чыстую беларускую нацыанальную ідэю.

Антон Новіна.

м. Вільня.

Примѣчаніе. Публицистъ Антонъ Новина принадлежитъ къ числу піонеровъ
бѣлорусскаго національнаго возрожденія, связавшихъ съ національными дося-
ганіями борьбу за политическую свободу. При его непос едственномъ участии
въ періодъ 1905—1915 годовъ въ Вильнѣ издавались первыя бѣлорусскія газеты,
какъ «Наша Доля», «Наша Ніва» и др., а нынѣ его имя связываютъ съ популяр-
нѣйшей въ бѣлорусскихъ кругахъ газетой «Гоман» («Homan»), выходящей въ
двухъ изданіяхъ также въ Вильнѣ (съ 1916 года) со времени оккупации столицы
Бѣлоруссии арміями генерала-фельдмаршала фон-Эйхгорна.
Трактуемый Антономъ Новиной вопросъ мы ставимъ во главу угла всей
нашей политики, всей нашей общественной и культурно-просвѣтительной работы.
Считаемъ однако необходимымъ замѣтить, что оборона національнаго
вопроса должна итти всѣми путями, по которым только можно достигнуть цѣ
ли. Вотъ почему, стойко защищая въ нашемъ бѣлорусскомъ государственномъ
строительствѣ національный вопросъ, какъ базу нашего существованія, мы,
опубликовывая нѣкоторые матеріалы или печатая статьи и не на бѣлорусскомъ
языкѣ, считаемъ это вполнѣ отвѣчающимъ нашимъ задачамъ.
Какъ Мессіи, ждемъ того дня, когда въ этомъ минуетъ всякая надобность.

Редакція.

Дни учрежденія Народнаго Секретаріата Бѣлоруссіи.
19, 20, 21, 22 февраля 1918 года передъ домомъ Бѣлорусской Рады (б. домомъ Губернатора). На балконѣ спущенъ бѣлорускій національный флагъ.

Думкі у час.

Зьберэгайце нашу песьню.

У часы нацыанальнага адраджэньня Беларусі усе павінны дбаць каб зьберагчы усё, што можэ утварыць спраўны грунт дзеля развіцьця самабытнай культуры нашай старонкі. Сюды належаць усякія праявы народнай творчасьці і у першую чаргу песьня народная, якая найіскравейша адбіла у сябе усё жыццё народу і яго долю.

Старая шчыра-народная песьня пачынае забывацца пад наплывам новых абставін жыцьця, або перетвараецца у новыя формы і набывае новаго зьместу. Дзеля роднаго штукарства дарагі усе формы, у якія выліваецца народная творчасьць. Але адным з найважнейшых заданьняў ёсьць переховываньне старой народнай песьні, як адгуку самабытнаго жыцьця народнаго.

Нам патрэбен, я. лічу, музычны аддзел пры Народным Сэкретарыаце Народнай Асьветы, які дбаў бы аб развіцьці роднаго штукарства. Праз весковых вучыцялёў і вучыцялек можна было б зьбіраць беларускія народныя песьні нават с самых глухіх куткоў Беларусі. Рэдка хто з вясковых вучыцялёў ні можа іграць на скрыпцы. А умеючы іграць, вучыцель можа ні толькі запісаць зьмест песьні, але і палажыць на ноты, запісаць самы матыў.

Сымон Рак.
г. Кіеў.

Кто былъ на I-омъ Всебѣлорусскомъ Съѣздѣ.

Справка Петра Кречевскаго.

Исторія повторяется. Безформенныя, неорганизованныя, чуть только пріѣхавшія изъ деревни крестьянскія, чисто бѣлорусскія массы въ началѣ Съѣзда съ 5 до 18 декабря 1917 года напоминали всѣмъ давно забытыя, но дорогія для насъ времена Бѣлорусскаго Полоцкаго Вѣча.

Невольно вспоминается прошлое. Смерть Всеслава Васильковича въ 1181 г. Такъ же шумно и съ такими же горячими преніями, какъ и на Съѣздѣ 17 декабря, Полоцкое княжество было провозглашено Республикой, просуществовавшей ровно 9 лѣтъ, до 1190 года.

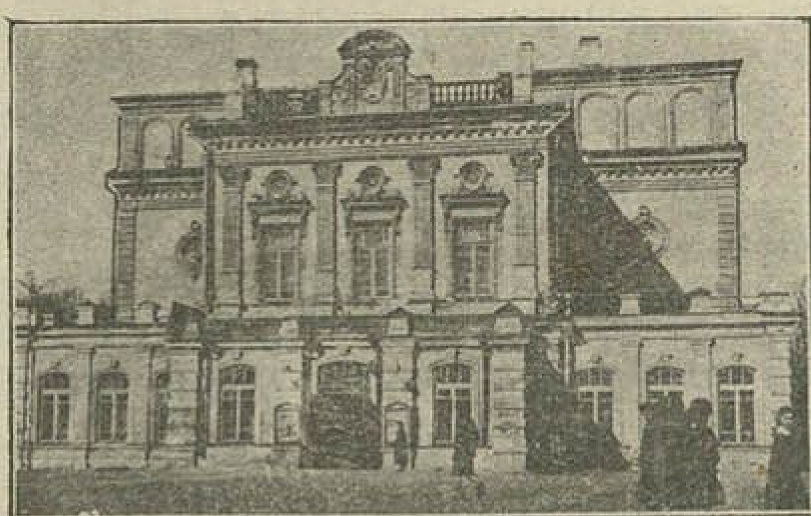
Что удивительнаго, когда въ тотъ моментъ, когда исторія заставляетъ ломать прежніе устои государственной жизни и строить новые,—страсти разгораются до невѣроятныхъ размѣровъ и выявляются новые взгляды, новыя группировки, но все таки объединенные однимъ общимъ, я бы сказалъ, чисто инстинктивнымъ порывомъ сохраненія своего національнаго «я».

Такъ было и на Съѣздѣ съ 5 по 18 декабря прошлаго года, гдѣ собралось 1167 представителей отъ Бѣлорусскаго народа съ правомъ рѣшающаго голоса и 705 представителей съ правомъ совѣщательнаго. Многолюдность съѣзда говоритъ сама за себя, такъ какъ ни одна нація за періодъ Великой Россійской Революціи не дала такого количества участниковъ, и, естественно, воля народа на немъ была выявлена вполнѣ закономѣрно, этого не будетъ и не имѣетъ права оспаривать никто.

Но для того, чтобы выяснить подлинное лицо 1-го Всебѣлорусскаго Съѣзда, необходимо обратить вниманіе на составъ участниковъ его. Здѣсь мы наталкиваемся на поразительное явленіе. Въ то время, какъ на всѣхъ съѣздахъ бушующей Россійской Революціи доминирующее вліяніе играли представители не великорусской націи, какъ большинства, а націй самаго незначительнаго количества—какъ, евреи, латыши и пр. на Всебѣлорусскомъ Съѣздѣ—представителемъ былъ подлинный Бѣлорусскій народъ—крестьяне, солдаты и оставшаяся вѣрной народу группа интеллигенціи безъ всякой посторонней примѣси другихъ націй. Здѣсь не было ни евреевъ, ни поляковъ, ни латышей и только контра-

бандпымъ способомъ попало нѣсколько «товарищей» изъ великороссовъ, прiѣхавшихъ съ опредѣленной цѣлью спровоцировать Съѣздъ во что бы то ни стало.

Пересматривая цифровыя данныя состава Съѣзда изъ общаго числа 1872 человѣкъ можно съ увѣренностью сказать, что на немъ было 99% подлиннаго Бѣлорусскаго народа, такъ какъ не считая одного помѣщика, стараго бѣлорусскаго дѣятеля, А. О. Бончъ Осмоловскаго— всѣ интеллигенты, явившiеся на Съѣздъ въ формѣ солдатъ, офицеровъ, учителей и другихъ профессiй были подлинными сынами народа, вышедшими изъ крестьянской семьи и составляющими одно неразрывное цѣлое со своими сермяжными отцами и братьями, которые и были на Съѣздѣ выразителями воли всего Бѣлорусскаго народа.

Минскiй Городской Театръ,
гдѣ 5 декабря 1917 года открылся 1-ый Всебѣлорусскiй Съѣздъ.

Изъ общаго числа 1167 человѣкъ съ правомъ рѣшающаго голоса, народу, т. е. крестьянамъ, рабочимъ и солдатамъ принадлежало 800 голосовъ, на долю же остальныхъ группъ и организацiй приходилось только 367, вѣрнѣе 45% но и эта цифра будетъ неправильна, такъ какъ интеллигенцiя, учителя, бывшiе офицеры изъ учителей составляли на съѣздѣ 22%, они являлись дѣтьми крестьянъ и ихъ голоса вполнѣ могутъ быть причислены къ голосу народа. Такимъ образомъ представительство народа выразится въ круглой цифрѣ 87%.

Это тѣмъ болѣе вѣрно, что ни привигилированныхъ классовъ, ни чисто буржуазныхъ Бѣлоруссiя не имѣетъ.

И коль вся эта масса высказалась за Народную Бѣлорусскую Республику, этимъ она ясно показала, что въ Бѣлоруссiи—чисто кресть-

янской странѣ никакія реформы безъ урегулированія земельнаго вопроса не будутъ дѣйствительны и только соотвѣтственный этому строй можетъ вывести Бѣлорусскій народъ на свѣтлый путь его дальнѣйшаго существованія.

П. Кречевскій.
г. Минскъ.

Освобожденіе Минска.

19 и 20 февраля 1918 года въ Минскѣ.
Записки Коменданта.

19 февраля утромъ наша гауптвахта почувствовала, что въ городѣ творится что-то необычное. Ревѣли автомобили, трещали мотоциклетки, метаясь съ бѣшенной скоростью по всему Минску. Мимо нашихъ мрачныхъ, съ ржавыми рѣшетками оконъ нѣсколько разъ проносились грузовики съ кучками вооруженныхъ солдатъ.

Наростала паника.

Въ полдень смѣнился караулъ и принесъ новости:

«Нѣмцы—идутъ».

Насъ, бѣлоруссовъ, сидѣло шестеро. Разумѣется, всѣ обвинялись въ «контръ-революціонности» (за другія преступленія не садили!). Мы заперлись въ отдѣльную комнату и въ пять минутъ рѣшили:

«Бѣжать немедленно».

Планъ былъ чрезвычайно простъ и дерзко смѣлъ. Черезъ 2 часа мы всѣ собрались въ условленномъ мѣстѣ. Еще черезъ часъ состоялось чрезвычайное засѣданіе Исполнительнаго Комитета Бѣлорусской Центральной Войсковой Рады, на которомъ было рѣшено: „Въ виду явно опредѣлившагося стремленія Народнаго Комиссаріата Западной Области сбѣжать на востокъ и въ виду приближенія нѣмцевъ и возможности анархіи въ городѣ,—взять на себя охрану порядка и безопасности въ Минскѣ, а если понадобится то и во всей Бѣлоруссіи; а также предложить Исполнительному Комитету Рады I-го Всебѣлорусскаго Съѣзда исполнить волю Съѣзда и взять власть въ свои руки."

Немедленно были намѣчены пункты, подлежащіе занятію и закрѣпленію за бѣлоруссами въ первую очередь, тутъ же организована комендантура и связь. Быть комендантомъ судьба велѣла мнѣ.

Въ 9 час. 20 минутъ мнѣ позвонили изъ дома бывшаго Губернатора и сообщили, что зданіе занято, караулъ снятъ, на балконѣ и на площади выставлены пулеметы.

Центральная Телефонная Станція Народнаго Комиссаріата уже называла себя «Центральной Станціей Бѣлорусской Рады».

Въ 9 час 25 минутъ позвонили изъ главной большевистской базы гостинницы „Европа" и извѣстили о занятіи Штаба Красной Гвар-

діи, Штаба по Борьбѣ съ Контръ-Революціей и о захватѣ большого количества винтовокъ, пулеметовъ и патроновъ.

Въ 9 час. 28 минутъ позвонили изъ зданія Губернскаго Присутствія. Въ 9 час. 30 минутъ мотоциклъ привезъ полевую записку съ извѣщеніемъ о занятіи въ 9 час. 15 минутъ Арсенала. Въ 9 час. 35 минутъ прибылъ первый автомобиль съ докладомъ о взятіи въ 9 час. 20 минутъ гаража.

Въ 10 часовъ комендантура, по ранѣе выработанному плану, была перенесена изъ частнаго дома, гдѣ она временно помѣщалась,— въ Домъ Губернатора. На площади Свободы къ этому моменту уже были заняты всѣ помѣщенія и сосредоточены всѣ бѣлорусскія силы.

Въ 10 час. 15 минутъ по городу направились патрульные автомобили, имѣвшие порученіе оповѣстить томившіяся на улицахъ кучки возбужденнаго народа о томъ, что власть перешла въ руки Исполнительнаго Комитета Рады I-го Всебѣлорусскаго Съѣзда, выпускающаго обращеніе къ населенію съ призывомъ къ спокойствію, и о томъ, что «комиссародержцы» благополучно погрузились въ первый попавшійся имъ составъ и бѣгутъ изъ города.

Въ 11 часовъ къ работѣ бѣлоруссовъ началъ, очень энергично и очень безтолково, примѣшиваться новый элементъ: изъ различныхъ частей города по телефону сообщалось о случаяхъ разоруженія нѣкоторыхъ отрядовъ и отдѣльныхъ лицъ, исполнявшихъ порученія бѣлорусской комендантуры. Разоруженіе производилось польскими легіонерами, дѣйствовавшими крайне вызывающее и заносчиво. Къ 12 часамъ въ нѣкоторыхъ мѣстахъ отношенія настолько обострились, что въ ходъ едва-едва не было пущено оружіе. Своевременно принятыми мѣрами столкновенія были предотвращены...

Въ 1 часъ ночи мнѣ принесли «приказъ», написанный и подписанный неизвѣстнымъ мнѣ «Представительствомъ военныхъ поляковъ», въ которомъ объявлялось, что поляки-военные берутъ на себя охрану порядка въ городѣ до прибытія частей I-го Польскаго Корпуса и что съ прибытіемъ Корпуса вся власть переходитъ къ Высшему Командованію его, а также, что «всѣ національныя» организаціи обязаны подчиняться распоряженіямъ Командира Польскаго Корпуса. „Приказъ", немедленно оглашенный мною въ Исполнительномъ Комитетѣ, засѣдавшемъ всю ночь, вызвалъ взрывъ возмущенія. Тотчасъ же былъ написанъ и, чрезъ одного изъ остановленныхъ на улицѣ легіонеровъ, посланъ въ «Представительство» запросъ на основаніи какихъ полномочій оно выпустило этотъ приказъ.

Въ 3 часа среди толпившагося на улицѣ населенія, взволнованно обсуждавшаго положеніе и съ любопытствомъ и страхомъ наблюдавшаго столкновенія между поляками и бѣлоруссами, вдругъ распространился паническій слухъ, что гдѣ-то на окраинѣ города, кажется въ Комаровкѣ, скопился отрядъ красногвардейцевъ, собирающійся пробиться къ Площади Свободы. Вздорность слуха была очевидна,

такъ какъ всѣ красногвардейцы бѣжали вмѣстѣ съ комиссарами, но все же на мѣсто происшествія отправился автомобиль для выясненія цѣлей «похода» на городъ. Никакихъ красногвардейцевъ на мѣстѣ, конечно, не оказалось, да если бы они и были,—то, навѣрное, попытки къ захвату власти не сдѣлали, такъ какъ располагали слишкомъ незначительными силами (въ Минскѣ было 100 красногвардейцевъ, обслуживавшихъ Штабъ по борьбѣ съ контръ-революціей).

Гораздо серьезнѣе были событія, происходившія на вокзалахъ желѣзныхъ дорогъ. Еще съ полудня 19 февраля, какъ только выяснилось, что «большевики» думаютъ бѣжать, среди желѣзнодорожниковъ намѣтилось рѣшеніе не отпускать Комиссаріатъ изъ города. Тянулись переговоры. Съ обѣихъ сторонъ, сыпались угрозы, но поѣздъ не отправлялся. Въ то же время съ фронта одинъ за другимъ прибывали эшелоны солдатъ, полагавшихъ, что въ Минскѣ они уже внѣ досягаемости нѣмцевъ и стремившихся здѣсь высадиться. Звонилъ телефонъ, являлись делегаты эшелонныхъ комитетовъ, грубо требовали помѣщеній и продовольствія. Назрѣвалъ погромъ города. Въ самый критическій моментъ пришлось пуститься на хитрость и распустить слухъ будто бы со ст. Барановичи отошелъ на Минскъ нѣмецкій блиндированный поѣздъ. Эшелоны моментально погрузились и двинулись на востокъ. Остался только конный отрядъ въ 300 человѣкъ, прибывшій верхомъ и нуждавшійся въ ночевкѣ. Ему было приказано выступить не позднѣе 2 часовъ ночи на Борисовъ.

Къ 4 часамъ городъ опустѣлъ и мало-по-малу уснулъ. Телефонъ сталъ звонить рѣже. Кое-гдѣ на окраинахъ раздавались еще случайные выстрѣлы.

Небо просвѣтлѣло.

Я вышелъ на балконъ, посмотрѣлъ на сѣрую опустѣвшую улицу, прислушался и, понялъ, что весь ужасъ, угрожавшій Минску, грабежи, насилія, пожары, погромы, что все это уже прокатилось мимо и далеко—далеко стучитъ колесами по пути къ Смоленску.

Стало быстро свѣтать...

Бѣшено работавшая мысль начинала плыть спокойнѣе и ровнѣе. Легкій предразсвѣтный вѣтерокъ ласково шевелилъ полотнища двухъ нашихъ національныхъ флаговъ, развѣвавшихся на балконѣ дома Губернатора. Въ свѣтломъ сумракѣ, на громадномъ полотнищѣ одного изъ нихъ, я прочелъ гордый лозунгъ, за которымъ шли всѣ наши солдаты:

«Ніхай жыве Вольная Беларусь!..»

На другомъ полотнищѣ—маленькомъ и скромномъ, едва замѣтно сильное, смѣлое, готовое на самоотреченіе и самопожертвованіе,—чѣмъ жили и для чего все приносили въ жертву члены Бѣлорускої Центральной Войсковой Рады:

«За Родный Край, за Вольную Беларусь!..»

Константинъ Езовитовъ.

Народнае мастацтва.

Рождественская вертепная драма въ Бѣлоруссіи.

Изъ очерковъ по литературѣ на народномъ бѣлорусскомъ языкѣ

профессора-академика Е. Ѳ. Карскаго.

Къ анонимнымъ искусственнымъ произведеніямъ относится цѣлый отдѣлъ народной рождественской драмы, «вертепнаго дѣйства», сильно развивавшейся въ первой половинѣ прошлаго столѣтія, а въ настоящее время, благодаря разнымъ неблагопріятнымъ обстоятельствамъ*), находящейся въ сильномъ упадкѣ. Лѣтъ 40 тому назадъ рождественскія вертепныя представленія (бетлейки) были въ большомъ ходу не только въ крупныхъ бѣлорусскихъ городахъ (напримѣръ, въ Минскѣ, Могилевѣ, Витебскѣ), но и въ малыхъ и даже селахъ**).

Вертепная драма зародилась на Западѣ, достигла значительнаго развитія въ Польшѣ, откуда проникла въ юго-западную и западную Русь. Въ древнѣйшую пору (въ XVII-XVIII в. в.) вертепная драма носила строго религіозный характеръ, въ виду важности изображаемой на сценѣ матеріи. Но затѣмъ, какъ и вообще въ школьной драмѣ, въ этихъ произведеніяхъ, интерлюдіяхъ и интермедіяхъ, появляются народныя сцены съ комическимъ элементомъ. Въ рождественской драмѣ, которая изъ рукъ школьниковъ постепенно перешла къ мѣщанамъ, а затѣмъ даже въ сельскую грамотную среду, религіозный элементъ совершенно ослабѣлъ, сохранивъ воспоминаніе о себѣ лишь въ нѣсколькихъ сценахъ, да въ общей обстановкѣ вертепа; сцены изъ народнаго быта рѣшительно возобладали.

Представленія вертепнаго дѣйства происходили въ особаго рода переносныхъ помѣщеніяхъ, называвшихся вертепами, шопками, бетлейками (отъ Bethlehem—Виѳлеемъ). Это ящикъ, въ родѣ домика съ крышей; пе-

---

*) Ср. «Вѣстникъ Зап. Россіи», 1867, № 10, стр. 10; «Душеполезное Чтеніе», 1873, декабрь, 442, 448, 450, статья Кульжинскаго.

**) Разсмотрѣніе школьной драмы и «вертепнаго дѣйства» можно найти въ книгѣ П. О. Морозова: «Очерки изъ исторіи русской драмы XVII—XVIII столѣтій. Спб. 1888. Изъ Ж. М. Н. П. за 1888 г. Тутъ же и литература предмета. Ср. стр. 78—102, 93 и 381 (о бѣлорусскомъ вертепѣ). Очень много интересного матеріала въ работѣ В. Н. Перетца «Кукольный Театръ на Руси». Спб. 1895 г. изъ «Ежегодника И. театровъ; сезонъ 1894—1895 г.г. Тутъ приведена и вся литература, касающаяся польскихъ, бѣлорусскихъ и малорусскихъ представленій вертепной драмы.

редняя стѣна его полотняная и подымается подобно занавѣси въ театрѣ, когда дается представленіе. На сценѣ, покрытой заячьимъ мѣхомъ, движутся разныя куклы, изображающія дѣйствующихъ лицъ, за которыхъ говорятъ стоящіе за ящикомъ актеры, движущіе по щелямъ, прорѣзаннымъ въ полу сцены, хорошо скрытымъ мѣхомъ, на проволокѣ въ разныхъ направленіяхъ куколъ. Для рукъ актеровъ подъ сценой имѣется отверстіе; для входа и выхода куколъ прорѣзаны въ задней стѣнѣ сцены два отверстія, въ родѣ дверей. Между этими дверями прикрѣплены къ сценѣ двѣ куклы изображающія Богоматерь и Іосифа; передъ ними въ ясляхъ лежитъ младенецъ Іисусъ; иногда здѣсь же бываетъ волъ и оселъ. Вся эта группа бываетъ нерѣдко заключена въ подобіе вертепа-пещеры, къ которой прикрѣпляется звѣздочка или нѣсколько ихъ. Эта группа со сцены не выносится. Въ нѣкоторыхъ ящикахъ вся эта сцена съ вертепомъ помѣщается въ особомъ этажѣ—верхнемъ, имѣющемъ стеклянную переднюю стѣнку. Задняя стѣнка этой сцены иногда изображаетъ иконостасъ. На крышѣ ящика часто устраивается башенка. Въ ней со стороны зрителей бываетъ дверьца. Полъ въ ней, имѣющій форму круга, вертится на вертикальной оси. По краямъ пола прикрѣплены куклы мальчиковъ и дѣвочекъ, взявшихся за руки. Это—«Камароускае вяселле» (о чемъ послѣ). Бываетъ и иное устройство этого театра. Тѣ или другіе выходы и дѣйствія куколъ сопровождаются, кромѣ рѣчи актеровъ, еще ихъ пѣніемъ, а иногда и музыкой на скрипкѣ или дудѣ.

Рождественская вертепная пьеса распадалась на два отдѣленія: серіозное, сосредоточенное главнымъ образомъ около царя Ирода и шутливое, изображающее разныя бытовыя сцены. Послѣднее въ томъ или другомъ видѣ, насколько можно судить по свидѣтельствамъ разныхъ этнографовъ, кое-гдѣ держится еще до сихъ поръ, тогда какъ первое представляетъ большую рѣдкость. Текстъ серіознаго вертепнаго дѣйства въ Бѣлоруссіи, послѣ воспроизведенія его въ извлеченіи въ «Могил. Губ. Вѣдомостяхъ» за 1866 г. № 4, до конца XIX столѣтія не былъ напечатанъ, такъ какъ, напримѣръ, у Дембовецкаго (Опытъ описанія Могил. губ., I, 623—628) помѣщена буквальная перепечатка отмѣченной статьи, безъ указанія источника. Еще разъ перепечатано это извлеченіе въ III томѣ «Матеріаловъ» Шейна (144—154). Въ сборникѣ бѣлорусскихъ народныхъ произведеній можно найти еще отдѣльные мотивы и пѣсни изъ вертепнаго «дѣйства», напримѣръ, въ «Бѣлорусскихъ пѣсняхъ», собранныхъ П. В. Шейномъ» (Зап. V, 343—355), въ V вып. «Бѣлорусскаго Сборника» Е. Р. Романова (284—286), въ III т. «Матеріаловъ» Шейна (139—144 и въ приложеніи, стр. 516). Полное изданіе текста, хотя и не особенно исправнаго, сдѣлано въ брошюрѣ Романова «Бѣлорусскіе тексты вертепнаго дѣйства», Могилевъ. 1898 (изъ Мог. Губ. Вѣд. 1898, №№ 45, 46, 49-52.

Эта пьеса, несомнѣнно школьнаго происхожденія и проникла въ Бѣлоруссію съ юга, изъ Кіева. На это указываетъ сходство ея содер-

жанія съ подобными малорусскими произведеніями*) и отсутствіе въ языкѣ полонизмовъ.

Пьеса «Царь Иродъ» не велика и несложна. Дѣйствіе начинается передъ сценой, состоящей изъ Дѣвы Маріи съ Младенцемъ, св. Іосифомъ и коровами съ овцами. Хоръ начинаетъ пѣть «Слава въ вышнихъ Богу». Два пастуха, одѣтые бѣлорусами, подходятъ къ Маріи и Младенцу и кланяются имъ. Хоръ поетъ извѣстный стихъ:

«Нова радость стала,
«Яка не бывала,
«Надъ вертепомъ звѣзда ясна,
«Свѣтло возсіяла»...

Какъ варіантъ первой картины отмѣтимъ слѣдующее: выходитъ кукла, изображающая пономаря, которая зажигаетъ свѣчи передъ иконостасомъ. Поется тропарь Рождеству Христову. Ангелы покланяются младенцу Іисусу. Адамъ и Ева въ жалостныхъ стихахъ оплакиваютъ свое паденіе, вызвавшее пришествіе Христа въ міръ.

Затѣмъ слѣдуетъ другая картина. На сценѣ стоитъ тронъ и расхаживаютъ три воина. Является Иродъ съ короной на головѣ. Хоръ поетъ о намѣреніи Ирода убить родившагося Христа и о приходѣ трехъ царей—волхвовъ. Иродъ проситъ ихъ, чтобы они сообщили ему о новорожденномъ Младенцѣ,

«Да и азъ. шедъ, поклонюся
«Предъ царемъ смирюся»...

Опять сцена съ Іосифомъ, Маріей и Младенцемъ; три царя кланяются ему и передаютъ дары. Является ангелъ. Обо всемъ этомъ поетъ и хоръ. Далѣе на сценѣ проходитъ Іосифъ, затѣмъ ѣдетъ на ослѣ Богородица съ Младенцемъ. Навстрѣчу имъ является ангелъ, который совѣтуетъ бѣжать въ Египетъ.

«Во Египетъ, Іосифе, бѣжи!
«И буди тамо, дондеже скончаются врази твои».

Иродъ, подходя къ трону, говоритъ объ измѣнѣ въ государствѣ и приказываетъ воинамъ защищать тронъ. Тѣ рады исполнять его приказанія и прежде всего призываютъ чернокнижника, который и сообщаетъ Ироду о рожденіи Христа въ Виѳлеемѣ:

«Во прекрасномъ градѣ Виѳлеемѣ родися,
«На твердомъ сѣнѣ водворися,
«Голодный, холодный, въ вертепѣ обнищенный
«Прославленный, провознесенный!»

*) Ср. В. Н. Перетцъ О. с. 58—60. Польскія пьесы про Ирода построены нѣсколько иначе, хотя въ общемъ содержатъ одно и то же. Библіографія по этому предмету приведена въ указанной статьѣ Морозова. Вотъ еще нѣкоторыя изъ относящихся сюда статей, помѣщенныхъ въ журналѣ: «Wisła»: Н. Янчука «Szopka w Kornicy (II. 729-753), С. Василевскаго: Szopka i «Herody» (VI 564-586). Р. Очиковскаго: Szopka w Łowiczu (VII. 281-303), И. Воляновскаго Szopki i Herody w Lubelskim z rysunkiem (X. 465-489), Іос. Пешке Urywki dawnej Szopki Kaliskiej z rysunkami (XI. 1-8). Юр. Ивановскаго Betlejki w powiacie Lidskim gubernii Wileńskiej (XV. 401-411).

Прогнавъ „презрѣннаго гадателя", Иродъ приказываетъ воинамъ:

«Въ Виѳлеемскія страны скорѣе идите,
«Двухлѣтнихъ младенцевъ щиро перебите!»

Воины уходятъ и затѣмъ возвращаются съ сообщеніемъ, что они избили 14000 младенцевъ; одна Рахиль не дала убить своего сына и явилась къ царю съ просьбой о помилованіи. Сейчасъ же воины вводятъ Рахиль, одѣтую бѣлорусскою, съ ребенкомъ на рукахъ, при чемъ провожаютъ ее словами:

«Иди, баба, до отвѣту,
«Намъ до тебя дѣла нѣту».

Царь не смиловался, и воины на глазахъ дошедшей до отчаянія матери убиваютъ ея ребенка. Хоръ утѣшаетъ ее:

«Не умираютъ, но процвѣтаютъ,
«Что невинно погибаютъ
«За Христа и Бога...
«Иродъ же пойдетъ ко Аду,
«Къ Люциперу на параду»...

Иродъ волнуется. Входитъ чернокнижникъ, который совѣтуетъ приказать воинамъ охранять тронъ.

«Смерть бо грядетъ къ тебѣ вся бѣла,
«Косу носяща, дерзновенно, смѣла!

Чернокнижникъ прогнанъ; къ трону приставлены воины. Является ксендзъ, который подтверждаетъ предсказаніе чернокнижника. Сейчасъ же приходитъ смерть, которая и рекомендуется:

«Я, васпане, всему свѣту монархиня...
«Ну-ка, со трона поднимайся
«Подъ косу мнѣ подставляйся»...

Иродъ сначала противится, даже угрожаетъ смерти сжечь ея кости на огнѣ. Но послѣдняя не обращаетъ на его слова вниманія и зоветъ своего братца діавола помочь

«Ирода, мучителя, въ бездну справадити»...

Сатана схватываетъ Ирода и держитъ до тѣхъ поръ, пока хоръ не кончитъ надгробную пѣснь:

«Человѣче бѣдный,
«Вспомни часъ послѣдній,
«Тѣмъ же не гордися,
«Не провозносися
«Въ семъ свѣтѣ»...

Сатана съ тѣломъ Ирода проваливается. На этомъ и кончается собственно «вертепное дѣйство».

Приведенная пьеса чисто школьнаго происхожденія. Къ бѣлорусскимъ нравамъ, обычаямъ (кромѣ костюмовъ пастуховъ и Рахили) вѣрованіямъ не имѣетъ никакого отношенія. Не связана она даже и съ языкомъ народнымъ: лишь кое-гдѣ являются отдѣльныя мѣстныя выраженія, да и то знакомыя и малорусамъ.

Не болѣе удачна и другая серьезная пьеса бѣлорусскаго вертепнаго. дѣйства „Царъ Максиміліанъ" (ср Ром. V, 273—283), заимствованная у великорусовъ и только отчасти по языку приспособленная къ бѣлорусскому вертепу. Западно-европейскихъ источниковъ «Царя Максимиліана» Морозовъ (Ж. М. Н. П. 1888 г. іюль, 110) не рѣшается указать, «потому, что первоначальное ея содержаніе совершенно искажено и затерто всевозможными, чисто импровизированными, вставками и передѣлками». Бѣлорусскій варіантъ, представляющій передѣлку великорусской пьесы, конечно, ничего не прибавитъ въ отмѣченномъ отношеніи.

Пьеса состоитъ изъ четырехъ дѣйствій. Въ первомъ царь заявляетъ, что онъ вполнѣ самодержавный:

Я никому не отдаю отчета,
И никому не вѣрю, кромѣ—
Кумирческимъ богамъ.
Но есть здѣсь въ Виѳлеемѣ у мене
Непокорный, непослушный сынъ Адольфъ,
Который отвергъ нашего кумирческаго бога.

По зову царя является его сынъ Адольфъ и трижды рѣшительно заявляетъ, что онъ вѣруетъ въ Іисуса Христа,

«А ваши кумирческіе бога́
«Дерзаю подъ нога́».

Максиміліанъ приказываетъ заковать своего сына въ тяжкія желѣза и посадить въ темницу: «нехай одумаетца». Но сынъ не одумался, и царь приказываетъ палачу казнить его. Передъ казнью въ темницѣ вмѣстѣ съ палачемъ сынъ поетъ извѣстную пѣсню „Среди долины ровныя". Послѣ казни Адольфа палачъ изъ любви къ послѣднему лишаетъ и себя жизни... Второе дѣйствіе открывается появленіемъ храброй дѣвицы, рекомендующей себя прехраброй богиней, ищущей съ кѣмъ бы сразиться. На борьбу вызывается Максиміліанъ, но дѣвица труситъ. Царь предлагаетъ ей сѣсть на его тронъ. Является Змѣйуланъ, который тоже желаетъ единоборства. Противъ него выступаетъ Аника-воинъ, который и убиваетъ Змѣя-улана.—Въ третьемъ дѣйствіи Максиміліанъ получаетъ письмо отъ Мамая, требующаго отъ него драгоцѣнныхъ подарковъ. Вмѣсто послѣднихъ онъ предлагаетъ Мамаю сразиться съ нимъ. Въ единоборствѣ убиваетъ его.—Въ четвертомъ дѣйствіи арапскій царевичъ желаетъ отнять у Максиміліана богиню красотку. Царь призываетъ Анику-воина, который легко справляется съ арапомъ и убиваетъ его. Побѣждаетъ онъ и рыцаря, вызывавшагося на бой съ нимъ. Но является смерть и заявляетъ:

«Ну, полно ўже гулять,
«Пора умирать!»

Аника не желаетъ ее слушать и говоритъ дерзости:

«Ухъ, ты баба рабрастая,
«Чудовище проклятое!

«Какъ дамъ тебѣ въ високъ,
«Дыкъ расыплесься въ песокъ».

Но въ это время падаетъ мертвымъ.

Повидимому, упоминаніе Виѳлеема, появленіе истиннаго бога вмѣсто «кумирческихъ боговъ» было причиной пріуроченія этой пьесы къ вертепу. Мѣстный бѣлорусскій элементъ сказывается въ введеніи въ драму жида, который, собственно, говоря, не дѣйствуетъ, а только передразниваетъ Максимиліана, скорохода, Адольфа и дѣлаетъ свои замѣчанія по поводу ихъ словъ. Напр., скороходъ заявляетъ:

Сейчасъ къ вамъ будя царъ суда!

а жидъ добавляетъ:

«Уй, паноцки, сицасъ мой дровосѣкъ суды придя, енъ такій страсный,—и съ пикимъ».

Входитъ царь въ блестящей одеждѣ съ громаднымъ мечомъ. Жидъ говоритъ: „Во й мой дровосѣкъ!“ Въ другомъ мѣстѣ онъ замѣчаетъ: «Вуй, царь, швыня! Учора у меня дровы рубавъ, а сегодни царъ ставъ»! и т. п. Такія замѣчанія, очевидно, направлены по адресу актеровъ, представляющихъ тѣхъ или другихъ лицъ.

Но не эти главныя пьесы особенно нравились зрителямъ въ вертепномъ дѣйствѣ: ихъ привлекалъ цѣлый рядъ (20) комическихъ сценъ бытового характера. Однѣ изъ нихъ такъ или иначе соприкасаются съ Иродомъ и имѣютъ нѣкоторое отношеніе къ рожденію Спасителя, другія не имѣютъ къ нимъ никакого отношенія. Основные мотивы этихъ сценъ повторяются отчасти и у малорусовъ и у поляковъ. Воспроизводятся эти сцены въ разныхъ сборникахъ бѣлорусскихъ народныхъ произведеній.

1. *Жидъ*. Комедія о царѣ Иродѣ оканчивается смертью его. Дворецъ Ирода достается жиду Беркѣ, который открываетъ здѣсь кабачекъ. Отъ радости онъ сначала садится на тронъ Ирода, а затѣмъ пляшетъ. Является мужикъ, заболѣвшій отъ чрезмѣрнаго употребленія пищи: «Ву ня зняеце, господа, майго гора. Яжъ екъ наѣусе куцци, такъ ни могу и пойци». По совѣту писаря, онъ рѣшилъ полѣчиться водкой, но Берка безъ денегъ не отпускаетъ ее. Мужикъ посылаетъ на Берку чорта, который и уноситъ жида (Шейнъ. Мат. III, 143—144).

Жидъ выступаетъ рѣшительно во всѣхъ вертепныхъ представленіяхъ и притомъ большею частью въ роли кабатчика. На сцену выходитъ также и его жена Сора; самъ жидъ чаще называется Абрамомъ. Здѣсь они танцуютъ, угощаютъ публику водкой. Является казакъ, который всячески старается придраться къ жиду и наконецъ убиваетъ его. Чортъ уноситъ тѣло жида. (Романовъ, Вертепное дѣйство, 25—30; Шейнъ, Мат. III, 125, 134, 151).

2. *Чортъ*. Онъ братъ смерти, является обыкновенно за тѣлами умершихъ: Ирода, жида; иногда онъ, согласно народнымъ повѣрьямъ, хватаетъ и живого жида. (Шейнъ, Матер. III, 126, 135; Роман. Верт. дѣйство, 17—18).

3. *Иродіада*, жена Ирода и ухаживающій за нею старикъ Григорій. Сцена на тему непродолжительности женскаго горя по умершемъ мужѣ: подвернулся ухаживатель, и Иродіада не только забываетъ оплакиваемаго мужа, но даже пускается въ плясъ. (Роман. Верт. дѣйство, 19—21).

Остальныя сцены къ Ироду никакого отношенія не имѣютъ. Это слѣдующія:

4. *Мужикъ Мацѣй* и *докторъ*. Мужикъ расказываетъ, какъ онъ въ гостяхъ поѣлъ кутьи и вслѣдствіе этого заболѣлъ:

«А ей, а ей, ох, ох, ох!
«Ох, маеж вы людкове:
«Быў я у суседа Игнася*) на куци
«Так нияк ни муог да хаты дайци,
«Што мая Марыся**) ни рабила,
«Да-й гарщок на пупи становила,
«Да-й тое не памагло,
«Еще гуорш прылегло!
«Парадзили мне галясу, купервасу
«Да-й бурачнаго квасу!
«Да-й моху чертополоху,
«Чебру, жабру, гароху,
«Да-й еще нечагось троху...
«Трейчы пиў, ни памагло». (Федер. III, 163).

Рѣшилъ обратиться къ доктору. Является докторъ. Узнавъ о болѣзни мужика, онъ лѣчитъ его тѣмъ, что бьетъ палкой по животу. Иногда выходитъ на сцену и жена мужика и вмѣстѣ съ мужемъ танцуютъ (Шейнъ: Мат. III, 123, 133, 134, 154, 155; Безсоновъ: Бѣлор. пѣсни, 79 - 80; Роман. Верт. дѣйство, 49—иная редакція).

5. *Мужикъ и сынъ его Максимъ*. (Роман. Верт. дѣйство, 45—48). Оба упражняются въ остроуміи на падобіе раешника, напримѣръ, мужикъ, выйдя на сцену, говоритъ:

«Я мужикъ хорошій,
«На мнѣ жупанъ короткій,
«Я кіемъ подпоясался,
«А лыкомъ подпирался,
«И къ вамъ сюда попался.
«А теперь вамъ раскажу:
«Какъ жили наши предки и дѣды,
«Не видѣли ни горя, ни бѣды;
«А какъ пришлось жить внукамъ,
«Досталось много горя и муки»...

---

*) Варіантъ: пана Бараноускаго.
**) Варіантъ: Улляна.

6. *Макаръ*. Одѣтъ паяцомъ, поетъ и танцуетъ (Шейнъ, Мат. III, 129);

«Ай, Макаръ, Макаръ, Макаръ!
«Семь лѣтъ въ огородзѣ
«Носомъ картошку копаў,
«А цяперъ подъ музыку попаў»...

7. *Антонъ съ козой и Антониха*, его жена. Ведутъ на сцену козу: она упирается; жена подгоняетъ затѣмъ доитъ козу, при чемъ поется пѣсня про Антона (ср. „Бѣлорусы", III, 1 вып. 132) Въ концѣ сцены мужикъ уѣзжаетъ на козѣ (Шейнъ, Мат. III, 128, 139; Дембовецкій Описаніе, I, 629).

8. *Скоморохъ съ медвѣдемъ*. Пародируются тѣ представленія, которыя во времена оны давались съ настоящими медвѣдями (Шейнъ, Мат. III, 136—137).

9. *Цыганъ и цыганка*. Выходитъ на сцену цыганъ и спрашиваетъ не видали ли его жены; и затѣмъ зоветъ ее. Жена является; шутятъ другъ съ другомъ и потомъ танцуютъ подъ пѣніе комическихъ куплетовъ (Шейнъ, Мат. III, 150—151). Въ другой редакціи—цыганъ разыскиваетъ свою лошадь. Послѣдняя бѣжитъ на его зовъ; цыганъ отъ испуга падаетъ въ обморокъ. Является цыганка, ходившая добывать провизію, и старается приласкать мужа. Начинаются танцы и пѣніе (Роман. Верт. дѣйство 23—25). По третьей редакціи — цыганъ выходитъ на сцену съ ручнымъ медвѣдемъ и заставляетъ его продѣлывать незатѣйливые фокусы. Цыганка поетъ извѣстную пѣсню: «Я цыганка молодая...» (Шейнъ, Мат. III, 126—127).

10. *Баба-варожея*. (Роман. Верт. дѣйство, 44—45). Отрекомендовавшись зрителямъ, пародируетъ заговоръ надъ спящимъ на сценѣ казакомъ.

«Семь зимъ зимовало и миновало,
«Справили мнѣ, надѣли,
«Шыбцы, хлибцы,
«Шиповали, коновали,
«Пудники, шклянники,
«Откоснись, отколупись,
«Отъ хребетной кости..
«Устань мой казаче,
«Гарный человѣче»!..

11. *Докторъ*. Кромѣ сцены съ мужикомъ Мацѣемъ, о чемъ уже была рѣчь, докторъ выступаетъ и самостоятельно: выставляетъ на видъ свои мнимыя достоинства и при случаѣ лѣчитъ барыню, больше словами, въ концѣ концовъ танцуетъ со своей паціенткой. (Роман. Верт. д. 33—35).

12. *Волжинскій дворянинъ и слуга его Ванька*. Упражняются въ остроуміи на манеръ раешника. Баринъ себя рекомендуетъ (Роман. Верт. д. 35—44):

«Я изъ-за Волги дворянинъ,
«Жилъ нѣкогда на одиноцы одинъ,
«Имѣлъ у себя крестьянъ сорокъ дворовъ,
«Все плутовъ, да мошенниковъ и воровъ» и т. д.

Слуга Ванька такъ характеризуетъ урожай:

«Колосъ отъ колоса—
«Не слыхать человѣческаго голоса
«Снопъ отъ снопа—столбовая верста,
«Копа отъ копы—день ѣзды»...

Рѣчь не совсѣмъ бѣлорусская, сцена заимствованная.

13. *Купецъ*. Выходитъ на сцену и разсказываетъ про свои торговыя продѣлки, закончившіяся воровствомъ, за что его сильно поколотили. (Роман. Верт. д. 32--33). Въ Минской губерніи этотъ купецъ называетъ себя Вольскимъ, купцомъ польскимъ; жалуется на плохія времена и застой въ торговлѣ; рекомендуетъ свою подругу Якубовскую или Барановскую и танцуетъ вмѣстѣ съ нею. Въ рѣчи масса полонизмовъ (Шейнъ, Мат. III, 127, 137—138).

14. *Франтъ полякъ съ барышней*. Они танцуютъ и поютъ по своему разные куплеты, больше на польскомъ языкѣ (Шейнъ, Мат. III, 127—128, 138—139).

15. *Краковякъ съ краковянкой*. Поютъ куплеты краковяка и танцуютъ (Шейнъ, Матер. III, 129—130).

16. *Уланъ и уланка*. Танцуютъ подъ пѣніе куплетовъ (Шейнъ, Мат. III 123, 136, 516). Пѣсни больше польскія или бѣлорусско-польскія, какъ:

«А то уланъ добрый хватъ,
«До паненокъ зуховатъ,
«Гздѣ поѣдзе, то поѣдзе,
«Завше собѣ панну зведзе».

17. *Казакъ*. Казакъ является на сценѣ больше для расправы—то съ цыганомъ (Роман. Верт. д. 25), то съ жидомъ (Шейнъ, Мат. III, 134—135), но иногда онъ выступаетъ и самостоятельно, причемъ любитъ выпить. Иногда на сценѣ бываетъ и казачка. Оба они танцуютъ. (Роман. Верт. д. 30—32). Казакъ—представитель малорусскаго племени, поэтому и въ рѣчи его замѣтны малорусизмы.

18. *Два рыцаря*. Одинъ христіанскій, другой турецкій. При пѣніи куплетовъ на мотивъ и темпъ марша между ними начинается поединокъ. Христіанскій рыцарь побѣждаетъ турецкаго. Является смерть и уноситъ тѣло рыцаря. (Шейнъ, Мат. III, 130—131). Вмѣсто двухъ рыцарей иногда (въ Витебскѣ и Смоленскѣ) выѣзжаютъ для поединка Александръ Македонскій и Поръ индѣйскій (вар. царь Породинскій) Александръ убиваетъ Пора. Прибѣгаетъ жена Пора и плачетъ въ духѣ причитаній (Роман. Верт. д. 21—22).

«О пане, мой пане,
«Каханый мой пане!..
«Ты жъ мене любивъ,
«Ты жъ мене шановавъ:
«По разу въ день кормивъ,
«По два раза въ день бивъ,
«Потащу жъ тебе; дражайшій
«До ямы глубочайшей».

Сраженіе Александра Македонскаго съ Поромъ изъ Александріи попало и въ народныя картинки (Ровинскій. Русск. Нар. картинки, II, 8—12, IV, 366—373).

Сраженіемъ двухъ рыцарей иногда открывается вторая часть вертепнаго дѣйства.

19. *Бернардинскій монахъ.* Въ концѣ представленія выходитъ на сцену съ небольшой корзиной, прикрѣпленной къ поясу для сбора денегъ за представленіе (Шейнъ Мат. III 131)

20. Въ заключеніе всего, часто въ особомъ помѣщеніи показывается. какъ въ польскихъ бетлейкахъ Wesele Komarowskie «Свадьба въ Комаровѣ». (Шейнъ, Мат. III, 131).

Послѣ знакомства съ болѣе крупными пьесами и небольшими сценами репертуара бѣлорусскаго вертепа нельзя не видѣть, что авторами ихъ были люди не книжные, лишь понаслышкѣ знакомые со священной исторіей, да отчасти съ бродячими драмами и сюжетами странствующихъ повѣстей. Въ то же время эти люди близки были къ народной жизни и знали отношенія разныхъ слоевъ общества къ простому народу. Знали они и жизнь мелкой западно-русской шляхты и торговцевъ. Такими лицами могли быть мѣщане, потомки представителей западно-русскихъ братствъ, которыя въ свое время такъ стояли за православную религію и за насажденіе просвѣщенія въ народѣ. Въ народной средѣ разыгрываемыя пьесы все болѣе и болѣе приближались къ народнымъ устнымъ произведеніямъ, такъ что въ настоящее время иногда трудно бываетъ опредѣлить грань, гдѣ кончается искусственное произведеніе и начинается народное (ср. народную сцену Антона съ козой).